

ઈરાનથી જરથોસ્તીઓના હિન્દના આગમન સંબંધી
ઉપસ્થિત થયેલા સંકાશીલ સવાલોનો

રદિઓ

પ્રગટ કરનાર :

નરીમાન ફસ્તમઅ હનવાલા,
પ્રેસીડન્ટ, અંકલેશ્વર પારસી પંચાયત,
સ્ટેશન રોડ, અંકલેશ્વર.

મુ'બદ્દ.

પ્રીંટિંગ પ્રેસ

૧૯૪૧

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૭૨૧ કિપ્પ

ગ્રંથનામ સ્વાલોકો સંદિપ

વર્ગાંક સી ૩૭૩૫ ૮૪૨૬૮૧

ઈશાનંથી જરથોસ્તીઓના હિન્દના આગમન સંબંધી
ઉપસ્થિત થયેલા સંકાશીલ સવાલોનો

રદિઓ

પ્રગટ કરનાર :

નરીમાન રૂસ્તમજી છનવાલા,
પ્રેસીડેન્ટ, અમંકલેશ્વર પારસી પંચાયત,
સ્ટેશન રોડ, અમંકલેશ્વર.

મુદ્રાપ, —

ધી ફાટ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

—
૧૯૪૧

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
: ૨૨૭૨૫

ધી ફાટ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ૨૩, ગોવા સ્ટ્રીટ, બેલાડ' એસ્ટેટ, કોટ, મુંબઈ મધે
એ. એફ. ડી'સુઝાએ છાપ્યું છે અને અંકલેશ્વર પારસી પંચાયતના
પ્રેસીડન્ટ, નરીમાન ફસ્તમજી જીનવાલાએ સ્ટેશન રોડ અંકલેશ્વર મધેથી
પ્રગટ કયું છે.

દિવાળી.

અંકલેશ્વરના થોડાક ઉલટમંદ જરથોસ્તી ભાષ્યોની કારસાજથી પારસીઓના હિંદુસ્તાનના આગમન ઉપરની કેટલીક બાબતો ઉપર અજવાળું નાખનાર આ ચોપડી પ્રગટ થઇ છે. અંકલેશ્વરની હાઇરકુલના હેક માસ્તરે કરેલા અવિચારી ટીકાઓને પરિણામે ત્યાનાં ઉલટમંદ ભાષ્યોને આ ચોપડી પ્રગટ કરવાને કારણે મળ્યું છે. આ શિક્ષકે પોતાના વગના વિદ્યાર્થીઓ સન્મુખ બોલતાં પારસીઓના પવિત્ર પૂર્વજોની નાલેસી થાય એવા ટીકાઓ કર્યા હતા. આ ટીકા એ મતલબના હતા, કે પારસી કાફલો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો, ત્યારે તેઓમાં ૮૦૦ મરદો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓ હતી. ૫૦૦ મરદોને વરવાને માટે પોતાની ન્યાતની સ્ત્રીઓ નહિ હોવાથી તેઓએ બીલડીઓ જેડે લગ્ન કર્યાં હતાં. હાલમાં સામળા દેખાતા ૫૦૨ સ્ત્રીઓ એવાં મિશ્રિત લગ્નોનું પરિણામ છે. આ ટીકાઓ દેખછતી રીતેજ અવિચારી અને બૂલભરેલા છે, પરંતુ, સ્કુલમાં શિખતા જુદી જુદી ન્યાતના છોકરા છોકરીઓ સન્મુખ આવા ટીકા થવાથી પરન્યાતની નજરમાં પારસીઓને હલકું લાગે એ દેખછતું છે. અંકલેશ્વરવાસી ભાષ્યોએ આ વિરૂદ્ધ ચળવળ ચલાવી એ મુદ્દરૂપ પાસે યોગ્ય ખુલાસો મેળવી આપણા પવિત્ર પૂર્વજોની થએલી ખોટી નાલેસી દૂર કરવા પ્રયાસ કર્યો છે એટલુંજ નહિ, પણ એ બાબતમાં અભ્યાસીઓના અભિપ્રાયો મેળવી હંમેશ્વરને માટે એ વિષય ઉપર અજવાળું પાડવા કોશેશ કરી છે એ માટે તેઓને મુઆરકખાદી ઘટે છે. યુજરાતીમાં કહેતી છે કે 'નહાઈ' થાય તે સારાને કાળે' એ કહેતી મુજબ આ ચોપડીમાં જે કિમતી અભિપ્રાયો જુદા જુદા અભ્યાસીઓ તરફના છપાયા છે તે પારસીઓના હિંદુસ્તાનમાં આવવાના બનાવની તવારીખ ઉપર જુદી જુદી દિશાથી સાઈ અજવાળું નાખે છે. આપણા પવિત્ર પૂર્વજો પર પડેલા હડિ-સાઓ, તે હડિસાઓમાંથી બચવા માટે તેઓએ લીધેલા ઉપાયો, ઇરાનથી હિંદુસ્તાન તરફની તેઓની મુસાફરી, સંજ્ઞાઓમાં તેઓનું ઠરીઠામ થવું, સંજ્ઞા ઉત્પત્તિ તે વેળા તેઓની હાલત, દીન પ્રત્યેની તેઓની જનકૃષ્ણાની, ધર્મનાં ફરમાનો પાળવાની તેઓની ચિવટાઇ વગેરે અનેક વિષયો ઉપર જુદા જુદા અભ્યાસીઓ તરફથી લખાણો થઈ પારસીઓના હિંદુસ્તાનમાંના આગમનની તવારીખ રજૂ કરનાર આ પુસ્તક પારસીઓને પોતાના નીઆગાનોની યાદ આપવા માટે અતિ ઉપયોગી છે. હાલના પારસીઓના કીર્તિવંત પૂર્વજો—હુખામની અને સાસાની જમાનાના પારસીઓ—ની તવારીખની નોંધ યુનાની, રૂમી, ઇસ્લામી વગેરે લખનારાઓનાં લખાણોમાંથી મળે છે, પણ સાસાની

વંશની સમાપ્તિ પછીની જરૂરોસ્તીઓની થએલી મહા દુર્દશાને પરિણામે ત્યારે પછીની તવારીખ માત્ર અહીં તહીં થોડાક એસારાઓ સિવાય ઝાઝી મળતી નથી. વળી અત્રે હિંદુસ્તાનમાં આવી ઠીરીકામ થએલા પારસીઓએ પણ પોતાનું સધળું ધ્યાન ધર્મ-પુસ્તકોના લખાણે સાચવી રાખવાને માટે રોકેલું હોય છે, અને હિંદુસ્તાનમાં અભ્યાસ પછી પારસીઓના સંબંધમાં શું શું બનાવે બન્યા તેની કોઈપણ સીલસીલામાં તવારીખ આપણી પાસે નથી. આવી રીતે જે જમાનાની સહી તવારીખ મળતી નથી તે વિષે બીનજોખમદાર આસામીઓ જે લવિષ્યમાં ગમે તે એલે, તેઓની સામે હંમેશનો અટકાવ નાખવા માટે પારસી અભ્યાસીઓ તરફથી જુદાં જુદાં કૃતિઓ દ્વારા તે વેળાની પારસીઓની હાલતના સંબંધમાં રજુ થયેલા વિગતો તરફ ધ્યાન દેવાની થઈ પડશે એમાં શક નથી. આ ચોપડીમાં પ્રગટ થયેલા અભ્યાસીઓના અભિપ્રાયો ઉપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે અંકલેશ્વરની હાઈરકુલના એ, શિક્ષકે પારસીઓના પૂર્વજોના સંબંધમાં કરેલા ટીકા સદંતર ખોટા અને નાપાયદાર છે. અંકલેશ્વરવાસી ભાઈઓએ પારસીઓના હિંદુસ્તાનમાં આવવા વિષે અભ્યાસીઓને પૂછેલા સવાલ સાથે સંબંધ ધરાવનારા બીજા કેટલાક અગત્યના સવાલો પૂછ્યા હતા, અને તેઓના જવાબો કેટલાક અભ્યાસીઓએ લખી સુંદર રીતે આપ્યા છે, જે વાંચવા અને મનન કરવા લાયક છે. છેવટે જે ભાઈઓએ ઉલ્લેખ કર્યો આ ચોપડી પ્રગટ કરવાને માટે મોટો શ્રમ ઉઠાવ્યો છે, તેઓએ તેમ કરી પોતાના પૂર્વજો પ્રત્યે સાચી વફાદારી રૂબાડી પોતાની કામ પ્રત્યેની સેવા બજાવી છે અને તે માટે તેઓને દરેક ધન્યવાદ ધટે છે.

બમનજી નસરવાનજી ધાભર.

પારસી કોલોની, દાદર, મુંબઈ.

પ્રેસ્તાવનાં.

કહેવત છે કે માહું થાય તે સારાંને કાઢે! આવાજ કાંઈક કમનસીબ સંજોગોના પરિણામે આ પુસ્તક હસ્તિમાં આવે છે.

આ તો ગણિતી યાત્રા છે કે જરથોશ્તી જેવી એક એકમાર્ગી, ધાર્મિક જીવન ગુજારનાર અને હિંદુસ્તાન દેશને અગ્રસ્થાને લાવવામાં ઉંચો ક્ષત્રી આપનાર નામાંકિત કામનો એક ભાગ ધરાન-સર-જાનીન ઉપર તેઓ ઉપર ગુજરેલા સિતમે અને હાદેસાઓને લીધે પોતાની માતૃભૂમિને છેવટની સલામ કરી પોતાના પવિત્ર મહજ્જમની જગતવશીના એકલા હેતુથી પરદેશ નીકળી પડ્યો. આ નાના ટોળાએ કેટલીક વિપત્તિઓમાંથી પસાર થઈ હિંદુસ્તાનમાં આગમન થયું તે એક જુની ઇતિહાસીક યાત્રા છે. આપણા એ માનવંત પૂર્વજો-હજામની અને સાસાની જમાનાના જરથોશ્તીઓની તવારીખની નોંધ યુનાની, રૂમી, ઇસ્લામી રિંગેરે લખનારાઓનાં ગણિતા લેખોમાંથી મળી આવે છે ખરી, પણ સાસાની વંશની સમાપ્તિ પછીની જરથોશ્તીઓની થયેલી મહા દુર્દશાને લીધે ત્યારપછીની તવારીખ માત્ર અહિં-તહિં થોડા છૂટા ઇશારા સિવાય સીલસીલાબંધ મળતી નથી; વળી તે માટે આપણા પૂર્વજો તરફથી પણ તે વેળાના મિનઅનુકુળ સંજોગો વચ્ચે ધર્મ-રક્ષા ઉપરાંત એવી કોઈક યાત્રા માટે જોઈતું ધરવામાં આવેલું જણાતું નથી અને આ રીતે સીલસીલાબંધ ઇતિહાસ મળવો મુશ્કેલ છે. આવા સંજોગોમાં કોઈપણ જાતનું નિવેદન કરતી વેળા હરેક આસામીએ ધણીજ સંભાળ રાખવાની જરૂર રહે છે એમ કહેવું વધુ પડતું તો નહિજ હોય.

ભરૂચ જિલ્લાનાં અંકલેશ્વર ગામની શેડ એફલજી નસરવાનજી જનવાલા મ્યુનીસીપલ હાઇ સ્કુલના હેડમાસ્ટર સાહેબ મી. એસ. એમ. આચાર્ય, ખી. એ. એ આવીજ પુરતી શાહદતોની ગેરહાજરીમાં પોતાના શિષ્યો આગળ જરથોશ્તી કામના હિંદના આગમનની તવારીખ બાબે કાંઈક અવિચારી, ભૂલભરેલા અને જરથોશ્તી કામની લાગણી દુખાય એવા ટીકાઓ કર્યા જેથી ગામની જરથોશ્તી વસ્તીની પોતાના ધર્મ અને પૂર્વજો તરફની માનહરી લાગણીને આઘાત થતાં તેઓએ ગામની પંચાયતના માનવંત પ્રેસીડન્ટ સાહેબને લેખીત અરજ ગુજરી આવી ભુલભરેલી સ્થિતિનો અંત આણવા જરૂરી પગલાં લેવા જણાવ્યું. આ બાબે મજૂર હેડમાસ્ટર સાહેબ અને પ્રેસીડન્ટ સાહેબ વચ્ચે જરૂરી પત્રવેહવાર થઈ હેડમાસ્ટર સાહેબનો થોડો ખુલાસો મેળવવામાં આવ્યો. હેડમાસ્ટર સાહેબે

જાણીએ કે તેમના આ દીકા તેમના ગુરૂ પ્રેક્ષિસર શાપુરશાહ હોડીવાલાના શિક્ષણને આભારી હતા અને તે આધારે આવું થવા પામ્યું હતું; જ્યારે અમારી તપાસમાં પ્રેક્ષિસર શાપુરશાહ હોડીવાલા તરફથી આ બાબતને કશો પણ ટેકો મળી શક્યો ન હતો.* જરથોસ્તી કોમ તરફ પોતાને પુરતું માન હોવાનું અને કોઇપણ રીતે એ કોમની લાગણી દુખવવાની કશીપણ ધારણા નહિ હોવાનું તેમજ જે તેમના આવા દીકાઓથી કોમની લાગણી રહેજ પણ દુખાઇ હોય તો તે માટે પોતે દુઃખી અને દીલગીર હોવાનું ખાત્રીપૂર્વક જાણીવ્યાથી માનવંત અનન્યમને મજકુર હેડમાસ્તર સાહેબ ઉપર વધુ કશું કરવાનું જરૂરી ન ગણતાં એ બાબત બંધ કરી.

પણ આ સવાલ જે ઉઠ્યો તે ભવિષ્યમાં ફરી પાછો કોઇ બીજે સ્થાનેથી કોઇપણ કોમી કે પરકોમી બીજી વ્યક્તિ તરફથી ન ઉઠે એવું કાંઇ ન હતું. આપણા પૂર્વજોને લગતી આ બાબતની સીલસીલાબંધ તવારીખની ગેરહાજરી કે અજ્ઞાનતાને લીધે આવી શંકાઓ એક યા બીજે માગે ઉભી થયાજ કરે તે દેખાઈતુંજ કોમના લાભનું ન ગણાય; બલકે હાલના સંજોગો જોતાં આવા તકરારી સવાલોનું કંઈ પણ ખંડન કરવાની જરૂરીયાત કોઇ પણ કોમાભિમાની ભાઈ કે પહેન ના પાડી શકે નહીં. આથી, હેડમાસ્તર સાહેબના દીકાથી ઉપસ્થિત થયેલી તકરાર અને લાગણીના સવાલનેજ નજર સનમૂખ ધરી, તેમના વિરૂદ્ધ ચળવળ ચલાવવા કે તેમને માફું લગાડવાની નેમ અમોએ રાખી નહિ કે રાખી પણ નથી પણ આપણી કોમને લગતા આ મહત્વના સવાલ ઉપર ઇતિહાસીક નજરે કાંઈપણ અજવાળું પડી શકે એવી એક પ્રશ્નાવળી શુભ હેતુથી તૈયાર કરી અમોએ આપણી કોમના થોડાક ધર્મઅભ્યાસી ભાઇઓના એ બાબે મત મંગાવ્યા. મજકુર પ્રશ્નાવળી અમોએ આ પુસ્તકમાં પાના ૧) ઉપર પ્રગટ કરી છે. અમોને જે જે જવાબો મળ્યા છે તે તે મજકુર પ્રશ્નાવળી પાછળ પ્રગટ કર્યા છે, જે બતાવી આપશે કે આપણી કોમના માનવંત પૂર્વજોનાં ઉંચ આદિત્ર, નીતિરીતિ, ધર્માભિમાન ઇત્યાદી માટે સહેજ પણ શંકા ઉઠાવવી વ્યાજબી નથી. અમો ચાહતે તો હજીપણ આપણી કોમના બીજા માનવંત દસ્તુરજો અને અનેક ધર્મઅભ્યાસીઓ, તવારીખનવેશો ઇત્યાદીનાં મત મંગાવવા પ્રયત્ન કરી શકતે પણ તેમ કરવા જતાં ધણો લાંબો વખત નીકળી જાય અને પુસ્તક ધણું મોટું થઇ પડે. આ છતાં એક સારી સંખ્યા ઉપર અમોએ પ્રશ્નાવળી મોકલી હતી તેમાં જેઓના જવાબો હાલસુધીમાં મળ્યા છે તે પ્રગટ કરીએ છીએ.

આ બાબે જુઓ પાછળ પ્રગટ થયેલા એવંદ જમશેદ કાવસજી કાત્રક, બી. એ. ના અભિપ્રાય હેઠળ તેમણે કરેલી તપાસની નોંધ પાનું ૩૪.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં અસાધારણ ઢીલ થવા પામી છે જેનું કારણ જવાબો મેળવવામાં પસાર થઇ ગયેલો લાંબો વખત અને પ્રગટ કરવાના ખર્ચની જોગવાઈનો સવાલ મૂખ્ય છે. વળી જે જે બહા સાહેબોએ અમારા આમંત્રણને માન આપી અમારી પ્રજ્ઞાવળીના ખુલાસાવાર જવાબ લખી મોકલ્યા છે તે સર્વે સાહેબોનો અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. માનવંત એવંદ બમનજી નસરવાનજી ધાબર, એમ.એ., કે જેઓની વિદ્વતા, સાલેસાઇ અને ધર્માભિમાન આજે આગલા જમાનાઓના એક કાબેલ દસ્તુરાન દસ્તુર જેવાં છે અને જેમણે આજે લગભગ દોઢ દજન જેટલાં જુના જમાનાના હસ્તલેખોના તરજુમા, તવારીખો, રિવાયતો છત્યાદી પ્રગટ કરી એક ચુનંદા રજાલર તરીકે આપણી ક્ષમતી અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે તેમણે જે દિવાઓ લખી આપ્યો છે, તે માટે તેમનો ઉપકાર માન્યે છીએ. મુ'બઇની દાદર ખાતે આવેલી અથોરનાન મદ્રેસાના શિક્ષક એવંદ બેજનજી ફરદુનજી કાંગાએ જુદા જુદા અબ્બાસીઓ તરફથી આવેલા જવાબોની નકલ ટુંક સમયમાં શુદ્ધ હરફે કરી આપી છપામણીનાં કામમાં જે સવળતા કરી આપી છે તે માટે તેમનો પણ આભાર માન્યે છીએ.

અમે તરફના આ શબ્દોની છેવટે અમે ફરી કહેવાની જરૂર જોઇએ છીએ કે આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં અમારો એકલો હેતુ આપણા પૂર્વજોને લગતી ખરી તવારીખની શોખખોળ કરી, વિગતો એકઠી કરી જાહેરમાં મૂકવા સિવાય બીજો કાંઇપણ નથી અને અમેએ જે કામ હાથ ધર્યું હતું તે આજે—with malice to none—કેાઇને પણ માટે કશા પણ દ્વેષભાવ, ઇર્ષ્યા યા અંગત વેરઝેર વિના ખતમ કર્યું છીએ.

નરીમાન આર. જીનવાલા,

પ્રેસીડન્ટ, અંકલેશ્વર પારસી પંચાયત.

મોબેદ જમશેદજી પીરોજશાહ,
ફરામરોજ મનચેરજી વીમાદલાલ,
ફરામરોજ નશરવાનજી,
રતનશા દારાશા ગાંધી.

અંકલેશ્વર, તા. ૨૬-૧૦-૩૯.

સાંકળ્યું.

પાનું.

દિખાચો	...	...	..	...	...	...	...	૭
પ્રસ્તાવના	...	...	...	...	...	...	...	૬
પ્રસ્તાવણી	...	...	...	...	...	...	...	૧
શેઠ મંચેરજી પે. ખરેગાટ, આઇ. સી. એસ. (રીટાયર્ડ)નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૩
મી० સોહરાય જ. બલસારા, એમ. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૪
શેઠ બેહરામગોર તે. અંકલેસરીઆ, એમ. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૭
એવર્ડ ખુરશીદ શા. દાણુ, એમ. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૧૧
દસ્તુરજી કચખુશરો માહીયાર કુતાર, દારાજ પાહલન, એમ. એ. નો મત...	...	...	...	...	...	...	...	૧૫
દસ્તુરજી ડૉ. માણિકજી ન. ધાલા, એમ. એ., પીએચ. ડી. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૧૮
ડૉ. જમશેદ માણિકજી ઉનવાલા, પીએચ. ડી. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૨૦
શેઠ ફરેદુન કે. દાદાયાનજી, સોલીરીટરનો મત	...	...	...	...	...	...	...	૨૪
એવર્ડ એદલજી ફ. માદનનો મત...	...	...	...	...	...	...	...	૨૬
એવર્ડ જમશેદ કાવસજી કાત્રક, બી. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૩૩
મી० શાવક એચ. ઝાળવાલા, બી. એ., એમ. એલ. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૩૫
ડૉ. ફરામરોજ સો. ચીનીવાલા, એલ. એમ. એન્ડ એસ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૩૬
મી० ખુદાબક્ષ એદલજી પુનેગર, બી. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૪૦
મી० જલ પેસ્તનજી બરડી, એમ. એ. નો મત	...	...	...	...	...	...	...	૪૩
એવર્ડ માણિક ખુરશીદ પંથકીનો મત	...	...	...	...	...	...	...	૪૬

પ્રશ્નાવળી

પારસીવાડ,
અંકલેશ્વર.

મહેરઆન માનવંત શેઠ સાહેબ,

શેઠ.....

સાહેબ,

આપ મહેરઆનનો એક અતિ મહત્વના સવાલ ઉપર મત જાણવા માંગીએ છીએ જે કૃપા કરી વિશુદ્ધ અને સચોટ રીતે દર્શાવવાની મહેરઆની કરશે.

અત્રે અંકલેશ્વરમાં એક હાઇ સ્કુલ છે તેના હેડ માસ્તર સાહેબે ઇતિહાસના વિષયમાં ઉત્તરતાં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ નીચે મુજબના અર્થના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા :

“પારસીઓ ધરાનથી આવ્યા ત્યારે ૮૦૦ પુરુષો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓ મળી કુલ ૧૧૦૦ આવ્યા હતા. ૩૦૦ પુરુષો એ ૩૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી શક્યા. બાકી જે ૫૦૦ પુરુષો રહ્યા, તેઓએ બીલડીઓ (અનાય' મણાતી એક કોમ જેને દુબળીઓખી કહે છે; એ કોમમાં નરને બીલ અથવા દુબળા કહે છે) સાથે લગ્ન કર્યાં, અને તેથી હાલનાં જે પારસીઓ કાળા દેખાય છે તે ઉપલી ખાખતને અંગે ઉપસ્થિત થએલી વલુ'શ'કરતાને લીધે છે.”

ઉપલા શબ્દોથી અત્રે શીખતા પારસી છોકરાઓ તેમજ બાળ, વૃદ્ધ સર્વેમાં રોષની લાગણી બહુજી ઉડી અને આપણા પૂર્વજે માટે આવા નાલેશીભર્યા શબ્દો બોલાવાથી ભારે વિખવાદ પેદા થયો હતો.

મહાશય, આ વિષયમાં અમે સત્ય વસ્તુ જાણવા માંગીએ છીએ; અને તેથી અમારા મનનું સમાધાન કરવા કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવાની જરૂર વિચારીએ છીએ. તેથી આપને નમ્રતાપૂર્વક વિનંતી કરીએ છીએ કે આપના અભ્યાસના આધારભૂત તવારીખી શહાદતો સહિત અમારા પ્રશ્નોના છૂટા છૂટા જવાબો આપવાની મહેનત લઇ છેવટે આપનો સ્વતંત્ર મત પણુ શેા છે તે જણાવવાની કૃપા કરશે.

પ્રશ્ન ૧—જે જરથોસ્તી નરનારીઓ ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યા તેઓ બધા હમ'ની સાચી ધર્મશ અને નીતિનાં કંઈયે ધોરણને લઇને આવ્યા હતા કે કેમ ?

પ્રશ્ન ૨—નરનારીઓની સંખ્યા ૧૧૦૦) નીજ હતી કે ? એટલે ૮૦૦ નરો અને ૩૦૦ નારીઓ ?

પ્રશ્ન ૩—એ સર્વે નરનારીઓ આવ્યાં તે પરણુવા લાયકનીજ ઉંમરના બધાં હતાં ? તેઓમાં કોઇ બાળ, વૃદ્ધ હતાં કે ?

પ્રશ્ન ૪—જો સંખ્યાની ગણતરી સાચી હોય, તો બાકીના ૫૦૦) નરોએ કેવળ બીલડીઓ સાથેજ લગ્ન કર્યા હતાં કે ?

પ્રશ્ન ૫—પારસીઓ ઇરાનથી આવ્યા તે પૂર્વે જુદીનો સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ હતો કે કેમ ? અને જો તે રિવાજ હોય તો તે સર્વમાન્ય હતો કે કેમ ? અને ઇરાનથી પારસીઓ અત્રે આવ્યા પછી જો જુદીન લગ્ન કર્યા હોય, તો તે ઉપલા રિવાજ મુજબજ કે ?

પ્રશ્ન ૬—“Race” એટલે શું ? ગોરી પ્રજાના પુરુષો (જેવા કે તે વખતે આવેલા જરથોસ્તીઓ) કાળી પ્રજાની સ્ત્રીઓ (જેવી કે બીલડીઓ) સાથે લગ્ન કરે, તો તેઓની ઓશાદ કાળી અથવા શ્યામ જન્મે કે ? ગોરી અને કાળી ચામડીને Race Mixture સાથે શો સંબંધ છે ?

પ્રશ્ન ૭—આજથી ૧૩૦૦) વર્ષ પૂર્વે એટલે જરથોસ્તીઓ હિંદમાં આવ્યા તે વખતે હિંદમાં વસ્તી કોમોમાં શુદ્ધ આર્યો તરીકે કાણુ રહી શકી હતી ?

પ્રશ્ન ૮—હાલમાં આર્યો અને અનાર્યો કાણુને કહી શકાય ?

સાહેબ, ઉપલા પ્રશ્નોના ઉત્તર લખી મોકલવા આપને જે તકલીફ આપી છે તે માટે એકવાર ફરીથી આપનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. અને આપની ખતતી દુરસદે અમોને સંપૂર્ણ સત્ય ઉત્તરો મળવાની આશા રાખીને વિરમતા હોએ છીએ,

આપના શુભચિન્તકો,

મોબેદ જમશેદજી પીરોજશાહ,
મોબેદ કાવસશાહ પેસ્તાનજી,
જહાંગીર રસ્તમજી હકીમ,
જાલેજર અરદેશર અંકલેસરીઆ.

તા. ૦ કં. ૦:—ઉપર જણાવેલ શાળાના હેડ માસ્તરે આ બાબતનો ખુલાસો માગતાં જણાવ્યું હતું કે એ વિગત જુનાગઢમાં આવેલ બહાઉદીન કોલેજના પ્રોફેસર મી. હોડીવાલા (પારસી) તરફથી એમને મળી હતી. જો આપ એ પ્રોફેસર સાહેબના સમાગમમાં આવ્યા હો અથવા એમનું એવું કોઈ લખાણ વાંચ્યું હોય, તો જણાવવા કૃપા કરશો કે એમનો એવો મત હતો ?

નીચેનાં સરનામે જવાબ મોકલી આપવાની કૃપા કરશોજી.

મોબેદ જમશેદજી પીરોજશાહ એનજીનીઅર, અગિયારી આગળ,

અંકલેસરી.

મુ'બ્બની પારસી પંચાયતના બુબેર્ગ, માનવંત પ્રમુખ શેઠ મંચેરજી
પેઠ ખરેગાઠ, આઈ. સી. એસ. (રીટાયડ), જેઓ એક જાણીતા
આર્થિકોન્ટલ રફોલર તરીકે વિખ્યાતી પામ્યા છે તેમનો મત.

રાજસ્થાન, માથેરાન,

તા. ૨-૫-૧૯૩૬.

સાહેબ,

આપના વડવાઓ ધરાનથી આવ્યા, ત્યારે તેઓની સંખ્યા કેટલી હતી, મરદો કેટલા, સ્ત્રીઓ કેટલી, બાળકો કેટલાં તે નક્કી કરવાને મારી જાણ મુજબ કાંઈથી સાધન નથી. એટલુંજ કહેવાય શકાય કે તેઓની સંખ્યા ઘણી મોટી નહિ હશે, તેમજ તે મધેના મરદોએ હિંદુસ્તાન આવી હિંદની સ્ત્રીઓ સાથે પરણ્યા એમ પણ કહેવાને મારી જાણ મુજબ કંઈ પણ પુરાવો નથી. વળી પ્રેક્ષિસર શાપુરજી હોડીવાલાએ એમ લખ્યું હોય કે અમુક સંખ્યામાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ આવ્યાં, અને અમુક સંખ્યાના પુરૂષોએ હિંદી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં, તેમ હું ધારતો નથી; એવજનનાં પારસી કામ વિષેનાં લખાણો મેં વાંચ્યાં છે, પણ એવું લખાણ કેટલું પણ વાંચેલું મને યાદ નથી. સહેલો માર્ગ એજ છે, કે તમે પ્રેક્ષિસર હોડીવાલાને લખીને પૂછાવો, કે એવજનને નામે એવું બોલાયું છે, તો ખરેખર એવજનનું એવું કહેવું હતું કે, અને જો હોય તો શા આધારે.

હવે તમારા સવાલો હાથ ધરીશ અને હુંકમાં તેના જવાબ બની શકતા આપીશ.

(૧) ફરેક નરનારી એમ આવ્યાં હતાં એમ કોઈનાથી કહેવાય નહિ. એટલુંજ કહેવાય શકાય, કે સામાન્ય રીતે તેઓની આપણા ધર્મ પર આસ્થા હશે.

(૨) કોઈનાથી કહેવાય શકાય નહિ મુસ્તકીમ પુરાવા વગર, અને હું જાણું છું ત્યાં સુધી એવો કંઈ પુરાવો નથી.

(૩) એનો પણ જવાબ નં. (૨) માફકજ.

(૪) મુસ્તકીમ પુરાવા વગર એમ માની શકાય નહિ, અને હું જાણું છું ત્યાં સુધી એવો કંઈપણ પુરાવો નથી.

(૫) હું ધારું છું, કે એવો સર્વમાન્ય રિવાજ તે વખતે નહિ હશે.

(૬) એ સવાલ Biology ને લગતો છે, અને તેનો જવાબ હું આપવા માંજતો નથી. ફક્ત સાદી સમજથી હું એમ સમજું છું, કે એ તદ્દન જુદી જુદી કોમો જેવા કે ધરાનીઓ અને બીલોનાં પુરૂષ સ્ત્રી એકમેક સાથે લગ્ન

કરે, તો તેઓની ઓલાદ મધે થોડીક એક કોમના જેવી થાય, થોડીક ખીજના જેવી થાય, અને બાકીના મિશ્રિત ખાસિયતના થાય.

(૭) એ સવાલ બીકટ તવારીખનો છે, અને તેનો જવાબ હું આપી શકતો નથી.

(૮) હાલમાં પણ કોણ ચોકખી આવન ઓલાદના મણાય તેનો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે. ધણું કરીને સર્વેમાં થોડું ધણું મિશ્રણ તો હોવું જોઈએ એમ લાગે છે.

લી૦ સેવક,
મ. પે. ખરેગાત.

—: ૦ :—

બીકટ પહેલવી કેતાઓ ઉકલાવી તેના સતાવાર તરજુમા કરવા માટે જાણીતા અઠંગ ધર્મઅધ્યાસી અને તવારીખનવેશ મી૦ સોહરાખ જ. બલસારા, એમ. એ. નો મત.

હિલ વ્યુ કોટેજ,
જોગેશ્વરી, તા. ૨૪-૫-૨૬.

મોખેદ સાહેબો જમશેદજી પીરોજશાહ, કાવસશાહ પેરતનજી અને શેઠો જહાંગીર રૂસ્તમજી હકીમ અને જાલેજર અરદેશર અંકલેસરીઆ,

આપ સાહેબોના પત્રના જવાબમાં નીચે પ્રમાણે જણાવવાની રજા લઉં છું:—

સાસાની શહેનશાહતના અંત પછી જે પારસીઓ હિંદમાં આવી વસ્યા તેમની ઓછામાં ઓછાં ૧૨૦૦ વર્ષ આગમચથી હિંદના પ્રદેશમાં પારસીઓની મોટી વસ્તી હતી. છેક ૪૦ સં ૫૦૦ પૂર્વે ૫૧૮ માં મહાપ્રતાપી પારસી શહેનશાહ દારાયસે હિંદ પ્રદેશ જતી લખને તેના તમામ આર્થ પ્રદેશ ઉપર પાતાવું સીધું રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. એ હિંદનાં પારસી રાજ્યમાં પંજાબ, સિંધ, કેશમીર વિગેરે પ્રાંતો સમાયલા હતા. એ ઉપરાંત એ અતરાફના લોકો પારસી શહેનશાહતને ખંડણી આપતા હતા.

મહાપ્રતાપી પારસી શહેનશાહ દારાયસ પાસે એવાં ૩૦ મોટાં રાજ્યો હતાં, તે દરેકમાં ત્રણ મોટા પારસી અમલદારો રહેતા હતા: (૧) વાઘસરોય, (૨) વડા સેનાપતિ અને (૩) સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ. એમના હાથ હેઠળ પુષ્કળ ખીજ અમલદારો અને સેપાહો રહેતા.

હિંદમાનું પારસી રાજ્ય એ રાજ્યની છેક સમાપ્તિ સુધી હૈમાત રહેવાથી એ અર-
સામાં પુષ્કળ પારસીઓ અને બીજા ધરાનીઓ એમાં વસ્તા થયા હોય એ દેખાતું જ છે.

એ પછીનાં અષ્ટકાની અને સાસાની રાજ્યોના અમલ દરમિયાન હિંદમાં બહોળા પારસી રાજ્ય સત્તા ફેલાયલી હતી. એથી એ અરસામાં પણ હિંદ પ્રદેશમાં મોટી પારસી વસ્તી હોવી જોઈએ. એવી બહોળી વસ્તી સાથે સરખાવતાં તેમજ સીધા જમીન માર્ગે આવતા રહેલા ધરાનીઓને ધ્યાનમાં લેતાં સાસાની જમાનાના અંતે દરિયા રસ્તે આવેલા પારસીઓની સંખ્યા તો નાનીજ કહેવાય. હિંદમાંની ધાર્મિક અને રાજદ્વારી ચળવળોને લીધે આ આગલી બહોળી પારસી વસ્તી ધણે ભાગે નાશ પામી या બીજા પ્રજાઓમાં ભળી ગયેલી હોવી જોઈએ.

એક બીનામાં અમને કરોબી સંદેહ નથી, કે આપણો ધર્મગ્રંથ વર્ગ ધર્મ સેવક અને ધર્મ માટે લાગણી ધરાવતો હોવા છતાં પોતાના યજ્ઞમાનનાં જંગરોને પોતાના અશો ધર્મ તરફ ખેંચેલા રાખવામાં તે નિષ્ફળ ગયેલો હોવો જોઈએ; નહિ તો હિંદમાંની તેમજ ધરાન અને બીજા પ્રદેશોમાંની તમામ જરથોસ્તી વસ્તી પરધર્મેને વશ થઇ ગઇ નજ હતે. મસ્લામનાં ગમે એવાં દબાણ છતાં હિંદુ ધર્મ સચવાઈ રહ્યો તેનું મૂળ કારણ એજ છે, કે હિંદુ ધર્મગ્રંથ વર્ગ સામાન્ય પ્રજાનાં જંગરમાં પોતાના ધર્મ માટેની લાગણી સચેત રાખી હતી.

હવે આપના પત્રની મુખ્ય બીનાના સંબંધમાં જણાવવાનું એ છે, કે સાસાની જમાનાના અંતે જ પારસીઓ હિંદમાં આવી વસ્યા હતા તે તેઓ હતા કે જેઓ પોતાના અશો ધર્મની અને પોતાની જાતની જળવણી માટે પહેલાં ધરાનના પૂર્વના પહાડી પ્રદેશમાં જઇ વસ્યા હતા, અને તેઓએ ત્યાં પણ તે સલામત જોયું નહિ, ત્યારે તેઓ ધરાનના હેલ્લા પ્રદેશનાં બંદરમાં આવી રહ્યા, અને ત્યાંથી ઠાઠ પરદેશમાં જઇ વસવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને હિંદનો પશ્ચિમ કિનારો એવો સલામત જણી ત્યાં તેઓ આપદે નિકળી આવ્યા.

એમ હિંદમાં આપદે ચાલી આવનાર ટોળો એક અખંડ પ્રજા હતી, તેમના સાથે તેમનાં સર્વ સ્ત્રી-બચ્ચાંઓને પોતાનો સૌથી કિમતી અવેજ ગણી તેમને તેઓ પોતા સાથેજ કાળજીથી લઇ આવ્યા હતા. એથી ઉલટું બની શકે એમ હતું જ નહિ. સ્ત્રી જાત તરફ હલકો વિચાર ધરાવનાર અને દુસ્મનોનાં સ્ત્રી-બચ્ચાંઓની સલામતી કરવા માટે જણીતા થએલા આરબોની દયા ઉપર પોતાના સ્ત્રી-બચ્ચાંઓને છોડી આવે એવા પારસી કે ધરાનીઓ નજ હતા.

વળી જો એ પારસીઓમાં સ્ત્રીઓ ધણી ઓછી સંખ્યામાં હોત, તો બ્યારે એ પારસીઓએ જાદીરાણા સાથે પોતાના તેમના પ્રદેશમાંના વસવાટ સંબંધી સંધી

કરી, ત્યારે તેમાં સ્ત્રી વગરના પારસીઓએ સ્ત્રીઓ કેમ અને કોણ પ્રજામાંથી મેળવવી તે સંબંધીની કાંઈ વાસ્તવિક ચળવળ થઈ નહોતી; પણ તેવો કશો ઇશારો પણ એ સંબંધીમાં નથી તેમજ ખીજા કોઈ સાધનમાં જણાવેલો નથી.

એથી આપના પ્રશ્નોના ઉત્તરો નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) હા.
- (૨) સંખ્યા વિષે કશું ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય એમ નથી.
- (૩) ઉપર કહ્યું તેમ તેઓ નાનાં મોટાંનાં કુટુંબોજ હતાં.
- (૪) કોઈપણ પારસી કોઈ પરગતની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શક્યો હોય એવું આપણે કેટલે વાંચ્યું, જાણ્યું કે સાંભળ્યું નથી.
- (૫) થોડાક રાજ્યવંશીઓ વગેરે રાજદ્વારી કારણોએ ઉચ્ચ પરગતની કન્યા પરણતા હતા, પણ સામાન્ય પ્રજામાં એવી કશી છૂટ હતી નહિ.

વળી વધુ ઉંડા જતાં વિના સંકોચે કહી શકાય કે હિંદુ પ્રજાની ઉચ્ચ જાતિઓનાં બંધારણ પ્રમાણે તેઓની સ્ત્રીઓને પોતાની જ ખીજા હિંદુ ન્યાતોમાં પણ પરણવાની છૂટ ન હતી, તો પરગતમાં તો તેઓ પરણી નજ શકી હોય, અને કોઈ નીચ જાતની સ્ત્રીને કોઈ પારસી પરણવાનું મન કરે કે તેને તેવી છૂટ મળી હોય એ સંભવિત નથી, જે કે કોઈક જુજ જ અપવાદો ગેર-સંબંધમાં આવ્યાં હોય કે જેમ સર્વ કોમોમાં બનતું રહ્યું છે. એટલું છતાં પણ સામાન્ય જમાનાના પારસીઓ અને તે પછી હિંદમાં આવી વસેલા પારસીઓ એકત્ર કુટુંબમાં વસનાર પ્રજા હોવાથી કોઈપણ પારસીએ એવી કોઈ સ્ત્રીને પોતાની જાતમાં દાખલ કરવાની હિંમત કરી નજ હોઈ શકે.

(૬) ઉપલાં કારણોએ કોઈ કાળી પ્રજાની સ્ત્રી સાથના કોઈ પારસીના સંબંધથી અવતરેલાં બચ્ચાંઓ આગલા કોમી બંધારણના ઐયામમાં કોમમાં દાખલ થઈ શક્યા નજ હોય. પણ તે બંધારણ નિકળી ગયા પછી કોઈ કુપાકુપ એમ બળી ગયાં હોય, જે કે તેમની સંખ્યા નહિ જેવીજ હોય.

એ છતાં એ જમાનાના પારસીઓનો મોટો ભાગ ખેતીવાડી કરતો હોવાથી તેમનામાંના કોઈ લાંબો વખત તડકામાં મહેનત કરવાથી થોડાક સામળા થયા હોય એ પણ બનવાજોગ છે. જ્યારે હિંદની રૂપ રિથિતિનાં કારણે તેઓ સામાન્ય રીતે આગળ હતા તેવા ગોરા રહ્યા નથી; જે કે હાલનાં સુધરેલાં જીવનથી આપણી પ્રજામાં જોઈ તત્વ ઝડપે વધતું જાય છે.

(૭) હિંદની બહોળી પ્રજાઓમાં કોઈપણ શુદ્ધ આર્યોની પ્રજા જણાતી નથી, તોપણ ઉત્તર-પશ્ચિમની પ્રજાઓમાં આર્ય તત્વ અત્યંત સમવાયદું છે.

હિંદુનો અર્થ ફારસી ભાષામાં “કાળો” થાય છે, જે દર્શાવે છે કે પારસીઓ હિંદુઓનાં સંબંધમાં આવ્યા, ત્યારે તેઓને કાળી પ્રજાજ તે જણાઈ હતી, અને એ અનાર્યોમાં આર્યો પછે ભાગે ભળી ગયા હતા.

શ્રી. સેવક,

સોહરાખ જમશેદજી બલસારા.

મુનંદા ધર્મઅધ્યારી અને અવસ્તા, પેહલવી, પાજંદ, ફારસી, સંસ્કૃત
ઇત્યાદિ સાહિત્યમાં પ્રવિણ રૂઢાલર શેઠ બેહરામજાર તેહમુરસ
અંકલેસરીઆ, એમ. એ. નો વિદ્વાતાભર્યો મત,

અંકેશ્વર તા. ૫-૬-૪૬.

મહેરબાન સાહેબો,

તમેાએ પુછેલા સવાલોના નીચલા જવાબો છે:—

પારસીઓ ધરાનથી આવ્યા, ત્યારે ૮૦૦ પુરૂષો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓ આવ્યા હતા ?

૬. સ. પૂર્વે ૫૧૨ માં જરથોસ્તી સહનશાહ દારાયસ હિંદુસ્તાનમાં હિંદુસ્તાનમાં જન્મ્યું ત્યારથી પારસીઓના વડવાઓના હિંદુસ્તાનમાં વસવાટ છે. સંસ્કૃત પુરાણોના અભ્યાસ ઉપરથી દીસે છે, કે 'પાદૃષિઓ' યાને પારસીઓ હિંદુસ્તાનમાં-ખાસ કરી ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં આજથી ૨૦૦૦ વર્ષ આગમ્ય મોટા ઓહાઓ ઉપર હતા. પારસીઓનાં ધરાન ઉપરના રાજ્ય અમલ દરમિયાન પારસીઓ હિંદુસ્તાન સાથે જુદે જુદે રસ્તે વેપાર કરતા હતા. બૃહન્ન (= બૃહ) નો ધરાન સાથેનો વેપાર જાણીતો છે. સાસાની સહનશાહ એહરામ-મ-યુર હિંદુસ્તાનમાં બ્રહ્મપુત્ર નામ ખાસ કરી આવ્યો હતો અને કોનોજના હિંદુ મહારાજની છોકરી સખીનુદને જરથોસ્તી દીનમાં લઈ તેણી સાથે લગ્ન કાષિલાં તે વાત ફિર્દોસીનાં સાહનામામાં મોજુદ છે. એના વંશવેલા હિંદુસ્તાનના ગધેસીંગ રજપુતો છે. જરથોસ્તીઓનું રાજ્ય ધરાનમાં ધ્રુવી અને ૬૫૨ માં ખતમ થયું. ધરાનના ઉચ્ચ કુળના જરથોસ્તીઓ પોતાની દીન અને સ્વન્ન લોકી જાળવવાને અર્થે ધરાનથી નિકળી જુદે જુદે રસ્તે હિંદુસ્તાન આવ્યા. એક બામ ખુશ્કીને માર્ગે નિકળી લાંબો વખત આઝર્બાઈજસ્તાનમાં રહ્યો અને ત્યાંનાં લોકનાં જીનને લીધે પોતાની ખરૂંક દીન

સોચવરી મુસ્લિમ હોવાથી તે હિંદુસ્તાન નિકળી આવ્યો. એક ભાગ દરિયાને માગે દીવ બંદરે જઈ ત્યાંથી સંજ્ઞાન આવ્યો. એ ટોળા યુસ્ત જરથોસ્તીઓનો હતો. એ ટોળાએ ધરાનશાહ આતશબહેરામ રથાખ્યાં હતાં. સુમારે ઇ. સ. ૮૫૫ માં એ ટોળાના આગેવાને પોતાની બરહક દીનની સંમજ્જણ આપવા માટે સંસ્કૃત ભાષામાં (૧૫) શ્લોક રચ્યા હતા. એ શ્લોક વાંચનારાઓ જાણી શકે, કે એ દરિયાને માગે આવનાર ટોળા, જે સૌથી ઉંચ, ગોરા, ધીરા, શૂરા, વીરા પારસીઓનો બનેલો, જે ટોળાની ખાનુઓ પોતાનાં દીની ફરમાનો ઉસ્તવારીથી પાળતાં, તે ટોળાના નરોએ કદીપણ ઉતરતી કોમની સ્ત્રીઓ સાથે જીંદગી ગુજારી એક વળું શંકર મળ્યું. પેદા કરીધી હોય, એ બનવાજ્ઞેષ્ઠ નથી. એના ટેકામાં દંતકથામાંથી એક પણ સ્વપ્ન શાહદત તરીકે રજુ કરાય તેમ નથી. અરબી પુસ્તકોમાં આપણા પારસીઓ માટે જે ઇશ્વારા છે તેમાં કંઈ પણ એવી વળુદ વગરની વાત મળતી નથી.

સવાલ ૧)—જે જરથોસ્તી નરનારીઓ ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યાં, તેઓ બધાં ધર્મની સાચી-ધર્મશ અને નીતિના ઉંચા ધોરણને લખેનેજ આવ્યાં હતાં કે ?

જવાબ ૧)—જે ઉપર કહેલા શ્લોક (૧૫) વાંચશે તો ખાતરીપૂર્વક સમજ પડશે, કે પોતાની બરહક દીન તેની અસક્ષીયાતમાં પાળવા માટે આપણા નીતિશાસ્ત્રમાં હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા. જે દીન તજી, નીતિ તજી જીંદગી ગુજારવાને ખ્યાલ ધરાવ્યો હતો, તો પોતાનું વહાલું વતન, પોતાની માલમિલકત, પોતાનું સ્વર્ગ તરફોડી આપણા નીતિશાસ્ત્રમાં હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા નહિ. સાસાની રાજ્ય સમય દરમિયાન હિંદુસ્તાનના રાજાઓ ધરાની શહેનશાહને ચોથામ આપતા હતા, અને હિંદુસ્તાન સાથે પારસી કોમને તે વેળાએ સુમારે (૧૨૦૦) વર્ષનો જુનો સંબંધ હતો. એ અને બીજા સમયોસર આપણા ઉંચ કુળના, ઉંચ નીતિરીતિના નીતિશાસ્ત્રમાં હિંદુસ્તાન તરફ નજર કરી પોતાના ધર્મશુદ્ધિ સાથે અત્રે આવ્યા.

એમ કહેવામાં આવે છે, કે તેઓમાંની એક અમુક સંખ્યાએ પરકોમની હિંદુ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં, અને તે લગ્નોને પરિણામે એક મિશ્રિત પારસી મળ્યું પેદા થઈ હતી; એવી કોઇપણ દંતકથા નથી; એવું કોઇપણ લખાણ નથી; એ વિચારની સામેતી માટે કોઇપણ દલીલ નથી.

સવાલ ૨)—નરનારીઓની સંખ્યા (૧૧૦૦) નીજ હતી કે કેમ ? અને તે પૈકી (૮૦૦) નરો અને (૩૦૦) નારીઓ ?

જવાબ ૨)—સંખ્યા વિષે કોઇપણ લખાણ, દંતકથા કે સામેતી નથી.

સવાલ ૩)—એ બધાં નરનારીઓ આવ્યાં તે પરજીવા લાયકનીજ ઉંમરનાં હતાં કે ? તેઓમાં કોઇ બાળ, જુદા હતાં કે ?

જવાબ ૩)—કાંઈપણ એ બાબતમાં શાહકત નથી.

સવાલ ૪)—જે સંખ્યાની ગણતરી સાચી હોય, તો બાકીના ૫૦૦) નરોએ કેવળ બીલડીઓ સાથેજ લગ્ન કર્યા હતા કે ?

જવાબ ૪)—સંખ્યાની ગણતરી ખોટી છે (જુઓ જવાબ ૨જો.) બીલડીઓ સાથે કદી લગ્ન કર્યા હતાં નહિ.

સવાલ ૫)—પારસીઓ ધરાનથી આવ્યા તે પૂર્વે જુદીન લગ્ન કરવાનો રિવાજ હતો કે કેમ ? અને જે તે રિવાજ હોય, તો તે સર્વમાન્ય હતો કે કેમ ? અને ધરાનથી પારસીઓ અત્રે આવ્યા પછી જે જુદીન લગ્નો કર્યા હોય તો તે ઉપલા રિવાજનેજ અનુસરીને હશે કે ?

જવાબ ૫)—પારસીઓ ધરાનથી સુમારે ૨૪૫૦) વર્ષ આગમ્ય હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા. તે પૂર્વે કે તે પછી જુદીન લગ્ન કરવાનો રિવાજ હતો નહિ. ઘુટાછવાયા શહેનશાહોએ યાહુદી ધર્મની કે ખ્રિસ્તી ધર્મની શાહબદીઓને જરથોસ્તી દીનમાં લઇ તેઓની સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. હખામની શહેનશાહ અહસ્વરસે યાહુદી મોદકીની બત્રીજી ધરથર સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. સાસાન શહેનશાહ ખુસરૂ કાબાદ (નોશેરવાન) અને ખુસરૂ પર્વીઝે રોમના શાહોની દીકરીઓને જરથોસ્તી દીનમાં લઇ લગ્ન કર્યા હતાં. ઉપર જણાવ્યા મુજબ સાસાની શહેનશાહ ખેહરમ-મ-યુરૂએ હિંદુસ્તાનના કનોજના રાજાની દીકરી સપીનુદને જરથોસ્તી દીનમાં લઈ તેણી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. કોઇ ઘુટાછવાયા શહેનશાહોના દાખલા મળે, તો તે ઉપરથી એમ કહેવાય નહિ, કે ધરાનમાં વસ્તા પારસીઓ હિંદુસ્તાન આવ્યા તે આગમ્ય તેઓમાં જુદીનો સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ હતો. રિવાજ હતોજ નહિ, તો તે જુદીન લગ્ન સર્વમાન્ય હતાં કે કેમ તેની તકરારમાં ઉતરવાની જરૂર નથી. ધરાનમાં જુદીન લગ્નો રિવાજ હતોજ નહિ, તો તે રિવાજ હિંદુસ્તાનમાં દાખલ કર્યો એમ કહેવાય નહિ. આ વાત તવારીખ સિદ્ધ જણાવેલી છે, કે જરથોસ્તીઓ પોતાનાં ખેશીઓમાંજ લગ્નના કાલથી બંધાતા, કુટુંબની બહારનાં સ્ત્રી પુરુષો સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ જરથોસ્તી કોમમાં હતો નહિ. જે કોમનાં લોકો પોતાનાં કુટુંબની બહારનાં કોઇ સ્ત્રી પુરુષ સાથે લગ્નના કાલથી જોડાય નહિ, તેઓ જુદીન સ્ત્રી પુરુષો સાથે લગ્ન કરતા હતા એમ સવાલ પૂછવો યોગ્યજી છે.

સવાલ ૬)—Race એટલે શું ? ગોરી પ્રજાના પુરુષો કાલી પ્રજાની સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરે, તો તેઓની પ્રજા કાળી અથવા શ્યામ રંગની થાય કે ? ગોરી અને કાળી આમડીને race mixture સાથે શું સંબંધ છે ?

જવાબ ૬)—આ સૃષ્ટિમાં પ્રથમ એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીના જન્મેલાં જોડકાંઓમાંથી (૧૫) સરેષ્ઠ (=૧૪૦૦=પ્રજા) પેદા થઈ. એ (૧૫) પ્રજાઓ દુનિયાના સાત કેશ્વરોમાં ફરી વળી અકેકથી જુદી જાંદગી ગુજારવા લાગી. જ્યારે પણ એક પ્રજાના પુરુષે બીજી પ્રજાની સ્ત્રી સાથે પ્રેમથી ખેંચાઈ લાગે તો માઠ બાંધવાનો કસદ કીધો, ત્યારે મોટી ખુનરેજીભરી લડાઈઓ થઈ હતી. એક પ્રજામાં જ ગૌર વણુ અને શ્યામ વણુના પુરુષ સ્ત્રીઓ પેદા થાય છે.

ચામડીના રંગને આબોહવા સાથે ખાસ સંબંધ છે. એક માતા અને એક પિતાના જન્મેલાં ફરજદાર એકજ રંગનાં હોતાં નથી. ઠંડીના મુલકમાં કે ગરમીના મુલકમાં જ્યાં પણ જાઓ ત્યાં ગૌરવણુ અને શ્યામવણુ નજરે પડે છે. પણ એકજ ગામમાં વસ્તા ઘરમાં બેસી રહેતાં સ્ત્રી પુરુષો અને ખેતરમાં તડકામાં વસ્તાઓના રંગરૂપમાં ફરક પડતો જાય છે. ખુદ બીલો અને બીલડીઓ જોઈ તરફ તિરસ્કારથી જોવામાં આવે છે, જે તિરસ્કાર એક મહાપાપી વિચાર છે, તેઓના ઉઘાડા ભાગો અને ઢંકાયેલા ભાગોની ચામડીનો રંગ જુદો થઈ જાય છે.

બીલો ઉપરાંતની બીજી કાષ્ઠપણ કહેવાતી ઉચ્ચ કોમના દાખલા લેવ. યુરોપીયન સ્ત્રી પુરુષોના શરીરના ખુલ્લા રહેતા ભાગોની ચામડી કાળી પડતી જાય છે, જ્યારે તેઓનાં કપડાંમાં ઢંકાયેલા ભાગોનો રંગ ઘણોજ સફેદ રહે છે. જે સફેદ રંગ ધરાવતી કોમો કાળી હયસી રંગની કોમોના લોકો સાથે રહી બાળકોને જન્મ આપે, તો તે બાળકોની ચામડી ઉપર બે જુદા રંગો નજરે આવશે. એક શ્યામવણુનો યુરોપીયન, એક ગૌરવણુની યુરોપીયન સાથે લગ્ન કરે, તો તે જોડાના ફરજદારની ચામડીનો રંગ સફેદ અને કાળા બે રંગની વચ્ચેનો થાય.

અસલ એક જોડામાંથી પેદા થયેલી (૧૫) પ્રજાના સ્ત્રી પુરુષો આપસઆપસમાં લગ્ન કરે, તો તેથી આર્થિક, સમાજિક અને રાજ્યદારી સવાલો ઉભા થાય.

સવાલ ૭)—આજથી (૧૩૦૦) વર્ષ પૂર્વે હિંદમાં વસ્તી કોમોમાં શુદ્ધ આર્યો તરીકે કયી કોમો જળવાઈ રહી શકી હતી? હાલમાં આર્યો અને અનાર્યો કોણને કહી શકાય?

જવાબ ૭)—આપણા ન્યાગતોએ હિંદુસ્તાનમાં સુમારે ૨૪૫૦) વર્ષ થયાં વસવાટ કીધો છે. આજનું હિંદુસ્તાન તે અરસામાં હિંદુસ્તાન હતું કે? તે જમાનામાં ‘પંજાબ’ સમ સિંધુનો પ્રદેશ ગણ્યોતો, અને હાલનું દક્ષિણ હિંદુસ્તાન ‘દ્રાવિદ’ અને ‘આદિ દ્રાવિદ’ કોમોથી વસાયું હતું.

જો ૧૩૦૦) વર્ષ આગમ્યનો ઇતિહાસ જાણવાની કોશિશ કરશો, તો હિંદુસ્તાનમાં જન્મેલો મોટો વસ્વાટ હતો અને જન્મેલો અને વેદ ધર્મ પાળનારો.

હિંદુસ્તાનમાં કોઈ જગ્યાએ સાથે તો કોઈ જગ્યાએ જુદા જુદા પોતાનું સ્થાન કરી રહેતા હતા. હાલમાં સાથે સાથે વસ્તી હિંદુ કોમો અનાયૃ પ્રગતી ઉતરી આવેલા નથી.

તમે અંકલેશ્વરમાં વસ્તા લાઇઓને તેમજ તમામ પારસી આલમને મારી વિનંતી છે, કે આપણે જરથોશ્તી કુલ સૃષ્ટિમાં માત્ર એક લાખની સંખ્યામાં છીએ. જો દુન્યાની વસ્તી સાથે આપણું પ્રમાણ લખએ, તો માણસજાતમાં ૯૯,૯૯૯ માણસે સૃષ્ટિમાં એક જરથોશ્તી હૈયાતી ભોગવે છે. હિંદુસ્તાનમાં ૩૫૦૦ માણસે ભાગ્યે એક જરથોશ્તી હૈયાતી ભોગવતો હોય. જેમ દુન્યામાં જરથોશ્તી કોમને અને જરથોશ્તી દીનને વગોવનારા અનેક છે, તેમ જરથોશ્તી કોમ અને જરથોશ્તી દીન તરફ ધણું માન ધરાવનારા અનેક છે. જો અન્ય કોમના પુરૂષો કે સ્ત્રીઓ જરથોશ્તી કોમને માટે કે તેમની દીનને માટે હલકું બોલે, તો આપણુ જરથોશ્તીઓની ફરજ છે, કે આપણે સ્વમાનને ખાતર ખરી વિગતો બહાર પાડવી, પણ 'અએષેમ' દેવને તાબે થઇને ગુસ્સો બોલી પરકોમના ધર્મે તરફ, પરકોમનાં નીતિવાન સ્ત્રી પુરૂષો તરફ એકપણુ આડો શબ્દ બોલવો નહિ.

દરેક જરથોશ્તી સ્ત્રી પુરૂષે આ દુન્યામાં જ્ઞાની થઇ, ઉચ નીતિવાન જીંદગી ગુજારી, પોતા પાછળ પોતાની કોમને નિભાવનારી એક ઉમદા ઓલાદ હસ્તીમાં લાવવી, અને નિરંતર આપણુ અશો પેગામ્બર જરથુશ્તના ફરોહરની મદદથી દરેક શુભ કામોનો પાયો નાંખી, નિરંતર અહુરમજ્દના માંત્રના કલામોનો આપણી અને અન્ય કોમોમાં ફેલાવો કરવો.

લા. સેવક,

બહેરામખોર તેહમુરસ અંકલેસરીઆ.

—:—

મુરતની પારસી ઍરફનેજના કાબેલ પ્રિન્સીપાલ, જાણિતા ધર્મ અધ્યાપ્તી એવર્ડ ખુરશેદ શા. દાબુ, એમ. એ.નો મત.

ગોલવડ, તા. ૧૯-૫-૩૬

માનવંત સાહેબો,

શરૂઆતમાંજ કબુલી દમજ, કે મારો ધાર્મિક અધ્યાસ ફિલસુફી ધર્મનીતિ અને ધર્મક્રિયાઓનો વધુ છે ને ઇતિહાસની બાબદ મારો ખાસ વિષય નથી; નેમાં હિંદુસ્તાન આવ્યા પછીનો પારસી ઇતિહાસ હું બહુજ ઓછો જાણું છું.

શ્રેષ્ઠ હોડીવાલાને મેં નજરે જોયા નથી, પણ તેવણના બહોળા અધ્યાસ

વિષે મને માન છે. તેવણે એ બાબે ધણી ચોપડીઓની લખી છે. તેવણુ સાહેબનેજ એ બાબે લખશો, તો આખી બાબતમાં શેઠ હોડીવાલા પોતેજ ખુલાસો આપશે, અને તે ઉપરથી પછી મજકુર હેઠ મારતર સાહેબ પોતાની કોઇ ગેરસમજુતી હશે તો જોઈ શકશે. આ ઉત્તમ ઉપાય છે, કારણુ શેઠ હોડીવાલાનું નામ અંદર નાહેક સંડોવવામાં આવ્યું છે, જેવણુ મારી જણુ મુજબ એક મોડરેટ, સાદા, શુદ્ધ અભ્યાસી છે. તેવણુ તવારીખના ખાસ સ્પેસ્યાલીસ્ટ છે, ને શેઠ કરકરીઆ અને ડો. મોદીના મરણ બાદ એક પુરા authority જેવા છે એમ કશુલવું જોઇશે.

હવે એક સ્વિકારાચલી ખીના છે, કે પારસીઓ એક સામટા પ્રથમ દીવ થઇ સંજન આવ્યા એ વાત ખોટી છે. બહુ જુના કાળથી આપણે જમીન માગે (હેરાત-કાબુલ-સીસ્તાન-અમનને રસ્તે) તથા પાણીને માગે વેપાર માટે ચાલુ આવતા, અને અહિં ગોઠવાઇને રહેલાં પારસી કુટુંબો આરબ જીતની બહુ અગાઉનાં છે. ખુદ રાવલપીંડી અને ટેક્ષીલા તરફ આપણી દરેમહેરો મળે છે, અને મદ્રાસના ત્રાવણકોરનાં કેટલાંક ખ્રિસ્તી મંદિરો અસલ આપણી દરેમહેરો છે, જેમાં પહેલવી લેખો કાતરેલા છે. સંજન આવેલો કાફલો એક વિભાગ બતાવે છે. તેની અમાઉ તેમજ પછી રફતે રફતે (જેમ આજેખી ધરાનીઓ ચાલુ આવે છે તેમ) ધણા જથ્થા આવેલા. ઉપલી બાબતપર હવે બહુ અજવાળું પડી ચુક્યું છે, તેથી કેટલા અહિં આવેલા તે કહેવાનું બેવકુરીબયું છે. અફગાનીસ્તાનની ખોડર પર આખાં જરથોસ્તી કુટુંબો વસ્તાં હતાં. ખુદ સિકંદર એ રસ્તે આવેલો, તે વખતેખી ધણા ધરાનીઓ અહિં રહેલા. સાસાનીઅન વખતમાંખી ચાલુ જરથોસ્તીઓ મસ્કત-હોરમજ વગેરે બંદરોથી વહાણમાં આવજીવ કરતા હતા (આજે આરબ આવે છે તેમ).

સં ૧)—એશક નહિં તો ધરખાર માલમિલકત છોડી દરિયા દોહવી કોઇ પરદેશ જાય નહિં; તેઓને ધર્મ અદલવો એ બહુ મોટો ગુનાહ લાગ્યો, તેથી સર્વસ્વ ખોલવું પસંદ કીધું છે, જે ઉંચા જરથોસ્તી ધર્મના આદર્શ મુજબ હતું.

સં ૨)—મેં ઉપર જવાબ વાળ્યો છે. “કિસ્સે-સંજણુ” જેવી ખ્યાલી કવિતાઓ બાજુ મુકતાંખી જ્યારે આ દેશમાં જુદા જુદા કાફલા ધણા આવ્યા છે: ત્યારે સંખ્યા માટે નહિં કહી શકાય. પણ ધારો કે ૮૦૦, ૩૦૦ નું પ્રમાણ હોય તોખી શું? આજે યુરોપની પ્રજામાં ધણા દેશમાં લગાઇ પછી ૨:૧ નું પ્રમાણ છે. આવનાર પુરુષો શ્રુભોગ હોય, તેઓ સહેલાઇથી અપરણીત જીંદગીના હશે.

સં ૩)—કોઇપણ સ્ત્રી-બાળક છોડીને આવે નહિં; તેમ આવનારામાં શ્રુભોગનું પ્રમાણ ખુબ મોટું હોવુંજ જોઇએ. જેઓમાં ધર્મની ચીવટાઇ વધુ અસ્પષ્ટીમ હોય. પણ થોડાજ વખત પછી ગુજરાતની લગાઇઓમાં તેઓ ભાગ

લેતા જણાય છે; એટલે જીવાનો પણ પુરતા હોવાજ જોઇએ. મારી કલ્પના એમ છે, કે whole families એકએક વહાણમાં નિકળી પડેલાં, કારણ કે હસ્તાનમાં આસરે ૧૨૦૦ વર્ષ પર કબીસો કાઢેલો તે વખતે એજ ફેમીલીઓએ ઉત્સવ ઉજવેલો-તે પછી કિતારો છોડેલો.

સં ૪)—તે વખતની યુજ્જર પ્રજા ઉજ્જ્યાત નહિ હતી એટલુંજ કહી શકાય. કદાચ તમોને જાણીને નવાઈ લાગે પણ ખરા યુજ્જરાતી તો એ બીલ અને આપણે છીએ. બીજા સંસ્કારી કુટુંબો કાશી-અયોધ્યા ઇત્યાદિથી ધણા તો ૫૦૦-૬૦૦ વર્ષ પર અહિં આવેલાં છે. તે રીતે લેતાં જે યુજ્જરાતી ભાષા આપણે ૧૦૦૦ વર્ષ પર લખતા તે તે વખતની યુજ્જર ભાષા છે. આ વાત અમદાવાદી સાક્ષરોને કબુલવી પડે છે; એટલે તે વખતની સંજ્ઞાનની વસ્તીમાં મોટા ભાગ અનાયન હશે, તેમની સાથે લગ્ન કાઢેલાં એ વાત કબુલવા હું તૈયાર નથી, તેમ તે કાઢ્યાં હતાં એવું પુરવાર કરવાનું કામ સામી પક્ષનું છે. એમ તો નીઝામ હંદ્રાબાદનાં અનેક મુસ્લીમો સાથે પારસી લગ્નો થયેલાં છે-નોડર વર્ગ સાથના ગેરસંબંધ સિવાય ખરાં લગ્ન થયાં હોય એ માની શકાતું નથી, કારણ નઇર્સેંસંધ દસ્તુરના લેખોમાં તે જામે સખત અણુગમો જાહેર થયેલો છે, ને તે વખતના મોખેદો તે વખતે તેવાં લગ્નને કદી પણ ઉતેજન આપે એ અનવાજોગ નથી.

સં ૫)—જે દિવાજ નોંધાયા છે તે Non-Zoroastrian રાજાઓમાં વધુ છે, જેઓ કેઆની વંશ પછી દરનની ગાદી પર આવેલા, તેમાંના કેટલાક મુરડાં દાટતા, અનેક ધૈરીઓ કરતા, મૂર્તિપૂજક હતા (જાગિલોન્યન, એકેમેન્યન-અરકાન્યન ઇત્યાદિ); પણ ખુદ સાસાન્યન પારસી જરથોસ્તી રાજામાંથી શાહનામા પ્રમાણે કારસો નોંધાયેલો જેમાં ખ્રિસ્તી ઓરત મેરી સાથ ખુશ્ન-પવીઝ રાજના લગ્ન નોંધ્યાં છે. (જે કે તેનો અંગમ છુરો આવેલો તેથી નોંધાયું છે.) પણ રજવાડાની બદીઓ આમવર્ગમાં નથી હોતી. તે પ્રમાણે લોહીની સ્વચ્છતા સાચવવાનો આયન નિયમ મોટે ભાગે તો જાળવાયો છે, અને હિંદુસ્તાન આવ્યા પછીથી જો કે દેશી રાજાઓના (પેશ્વાઈ રજપુત ઇત્યાદિ) વખતમાં કશો બાધ નહિં હતો છતાં એક ધૈરી પરણવાનો કાયદો આપણે રાજપુત્રીથી ધરીને સરકારમાં કબુલાવ્યો છે. ટુંકમાં એક Tradition તરીકે આપણે હંમેશ લોહીની ભેળની વિરૂદ્ધ રચા છીએ, તેમજ અનેક ધૈરીના દિવાજનીથી વિરૂદ્ધ રચા છીએ એ જોઇ શકાશે.

જો કદાપિ જાતિય આકર્ષણનાં પરિણામોનો સવાલ ઉઠાવવામાં આવે તો પણ કહી શકાય કે આ સવાલ મુખ્ય બાબતથી વેગળો જાય છે, બલકે તે એક એવાં “વેરાન જંગલ”માં ઉતારે, જેમાંથી નિકળી શકાય નહિ. સામાન્ય

રીતે તો કહેવાતા Sexual attractions માં માત્ર પશુત્વ હોય છે. આપણે અહિં આવેલા બધા ફરેસ્તાઇ ખસલતના હતા એમ તો નહિં કહેવાય. પણ જોણે ધર્મ ખાતર દેશ અને સર્વસ્વ તજ્યું, તે પારકાં ધર્મની આંતરે ધરમાં લાવી પોતાનાં ફરજની માતા બનવા પસંદ કરે, એ Common sense ની વિરુદ્ધ વાત તો છેજ. તેઓ ધરાનજ રહ્યા હોત તો વટલેલી ધરાની આમઓ પુઠકળ મળતે, કદાચ તેઓને અહિં લાવી શકતે ને કમીમાં કમી લોહીની જળવણી કરતે. જોઓએ તેમ નહિં કીધું તેઓ લોહી અને ધર્મ અને દુઆડવા એકાએક તૈયાર થાય એ સાદી અઘ્ઘલથી વિરુદ્ધ વાત છે. અપવાદ હશે! સ્વચ્છંદી એકલદોકલ કેસ બન્યા હશે, અને તેમાંથી illicit intercourse હોય એ વધુ બનવા જોગ છે, કારણ તે વખતના મોખેદી નિયમો બહુજ સખત હતા. કાયદેસર લગ્ન કરે એમ ન હતું. વળી તે વખતે ઉંચ ગોરી કામ થોડાક રજપુત સિવાય કોઇ ન હતી: ને તે રજપુતો તો ઐરીને પરાયાને આપવા કરતાં બાળી મૂકવાનું પસંદ કરતા એમ છેક અકબરના વખતમાંથી નોંધાયું છે. ઉંચ ગોરી પ્રજા કેશ્મીર, પંજાબ, યુ. પી. (U. P.) છત્તાદિમાંથી ધીરે ધીરે નીચે ઉતરતી ઉતરતી ગુજરાતમાં આસરે ૬૦૦/૭૦૦ વર્ષ પરજ જાહેક વસેલી છે.

સં ૬)—આ સવાલ Ethnology નો છે. એનું મિશ્રચર એકોનો પ્રકાર લે. ઝાડપાન તેમજ જનવરમાં જ્યાં Cross કરવામાં આવે છે ત્યાં તમે તે જોમ શકો છો. બીલડી પ્રજા અનાયન (Mongolian type) છે. આપણે આયન છીએ. રંગનો સવાલ સાધારણ રીતે અનાયનમાં લાલ + કાળો છે; પણ તેમની આંખનાં ભવાં, ગાલનાં હાડકાં કેટલાં બહાર આવે છે તે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ઉપરથી સહેજે કહી શકાય કે મિશ્રચર છે કે. અચ્ચાંનો રંગ એકોનું મિશ્રચર થતો થતો બેજસેલ અને પણ પ્રથમ બાળકે આપનો રંગ જોહી દે.

સં ૭)—આયનનો સિંધુની ઉત્તરથી દાખલ થયા. તેઓ સદીઓ સુધી કેશ્મીરની આસપાસની ખીણમાં રહ્યા; પછી પંજાબમાં ઉતર્યા (જ્યાં ગોરો રંગ વધુ આજેથી છે). ધીરે ધીરે તેઓએ અનાયનને હાંકીને નીચે મદ્રાસ તરફ જ્યાં નાયર લોક આજેથી છે ત્યાં કાઢ્યા, યા તો ઢેડ ભંગી બનાવી ગુલામીમાં નાખ્યા. પછી રજપુતાના; પછી ગુજરાત અને બંગાળમાં ઉતર્યા. એમની ભાષા જુદી છે. દક્ષિણથી તામીલ, તેલુગુ, મલાયલમ એ અનાયન વધુ છે. શુદ્ધ આયન હોવાનો દાવો કાશ્મીરના પંડિતોનો છે, જોઓની દીકરી કહી સ્ટેટ બહાર કે કોમ બહાર પરણી શકતી નથી; તેમનો મોડલ અસલ ધરાની મોડલની યાદ આપે છે. આજે Mixture બધી કોમમાં છે. પઠાણમાં કેટલાક આયન

છે. બરમા લગભગ આખું અનાયન છે. મદ્રાસની કાળી, લાલ, પ્રજા મુખ્યત્વે નાયર છે. પણ આ બાબતખી academie interest ની છે. બોલાયલા શબ્દો હોડીવાલાના છે કે કેમ, એટલું તમે જાણીને મજકુર હેડ માસ્તર સાહેબની ગેરસમજુતી દુર કરી શકો તો બસ છે.

લા. સેવક,
ચુરશ્દ શા. દાબુ.

—:—

દસ્તુરજી કચાખુશરો માહીયાર કુટાર, દસ્તુર દારાખ પાહલન, એમ.એ.,
મુંબઇના વાડયાળના આતશબહેરામના દસ્તુરજી અને એક જાણિતા
ધર્મઅધ્યાસીનો મત.

સ્તમ ફરામ અગિયારી,
પારસી કોલોની, દાદર,
મુંબઇ, તા. ૫-૬-૧૯૩૮.

મહેરખાન સાહેબો,

અંકલેશ્વરની હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્તર સાહેબે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા તે વેળાના પારસીઓ માટે ઉચ્ચારેલા શબ્દો માટે હું એટલું જ કહીશ, કે તે તદ્દન પાયા વિનાના અને ખરી તવારીખનું ખુન કરનારા છે. જે શબ્દો એવણે ઉચ્ચાર્યા છે, તે એટલું જ પુરવાર કરે છે, કે એવણે ખરી તવારીખથી તદ્દન અજાન છે. એમના શબ્દો તે પુણ્ય પારસી વડીલોનું સાફ લાભઘલ કરવા જેવા છે, કે જે મહાન વડીલો પોતાનું વહાલું વતન અને સર્વ માલમિલકત પોતાના પાક ધર્મની જાળવણી કરવા ખાતર અને પારસી નામ, પારસી ક્રાતિ અને પારસી સદ્ગુણોને કાયમ રાખવા ખાતર હિંદ જેવા પરાયા મુલકની અંદર આવ્યા હતા.

પારસીઓની હિંદમાં આવવાની ધણી પુરાતન લેખીત તવારીખ, જો કે આજે આપણી પાસ ધણીક કમનશીખ સંજોગોને ખાતર જળવાઈ રહી નથી, છતાં એક યાદગાર કેતાખ, કે જે ઇ. સ. ૧૫૯૯ માં ફારસી ભાષામાં લખાઈ છે, તે આપણા ધણા સવાનોનો જવાબ આપવા માટે તદ્દન પુરતી છે. તે કેતાખનો લખનાર યજ્ઞદેવદ શહેરીયારની હાર પછી ધરાનીઓની હાલત વિષે લાગણીથી લખે છે, કે

“યુ અજ શેહ યજ્ઞદેગર શાહી ખેરકુતેહ,
કે બુદ્દીન આમદો તખ્તશ ખેરકુતેહ,

અઝ આન મુદ્દત શેકસ્તેહ ગસ્ત ધરાન,
 દેરીઝ આન મુદ્દ ઓ દીન ઓઝતાદ વેરાન,
 બદાન ગાહી શુદેહ હરૂ કસ પરમન્દ,
 હરાન ફ દાસ્ત દેલ બરૂ ઝંદ વ પાઝંદ,
 ચૂ બેહદીનાન ઓ દસ્તુરાન સરાસર,
 ઝે કારે દીન નેહાન ગસ્તેહ બ યફસર,
 મોકામ ઓ જાએ બાથો કાપો અએવાન,
 હમેહ બોઝાસ્તેહ અઝ બેહરે દીન શાન.”

અર્થ:—જ્યારે પઞ્ચગદ્ શાહનું રાજ્ય જતું રહ્યું અને જૂદદીનોએ આવીને તેમનું તખ્ત લાઇ લીધું, ત્યારે તેજ વખતથી ધરાન બરગરતે થઇ પડ્યું. અફસોસ! ધરાનનો સર્વ પ્રદેશ અને તેની પાક દીન વેરાન થઇ ગયાં, અને ત્યાંથી સર્વ પ્રજા પરાગદે થઇ ગઇ. બેહદીનો તેમજ દસ્તુરો જેઓ જંદ અને પાજંદ ઉપર દિલ રાખતા હતા તેઓને દીનનાં કાર્યો છૂપાં કરવાં પડ્યાં, અને પોતાનાં મુકામો, જમીનો, બાથો, મહેલો અને ધરો પોતાની પાક દીનને ખાતર સર્વ તેઓને ત્યાગ કરવાં પડ્યાં.

એ ઉપરાંત, ત્યાર પછીના અનેક તવારીખનવેશોની એ બાબે સહાદત આપી શકાશે, પણ એ હકીકત એટલી તો અણ્ણીતી છે, કે તે ઉપર વધુ મુગ્ધહેમત કરવાની જરૂર નથી. આપણી પાસે જે પુરાતન સંસ્કૃત શ્લોકો જળલાઇ રહ્યા છે, તેમાં પણ તે આપણા નીઆગાનોની પોતાનાં ધર્મ તરફની ચિવટ લાગણી અને નીતિનાં ઉચ્ચ ધોરણનો ઘણોજ ખુલ્લો ખ્યાલ આપે છે.

ધરાનથી આવેલા જરથોસ્તીઓની સંખ્યા (૮૦૦) નરો અને (૩૦૦) નારીઓની જણાવવામાં આવે છે, તે તદન કલ્પિત છે, અને તમારા હેડ માસ્તર સાહેબે શું આધારથી જણાવી છે તે સમજ પડતી નથી. મરદ અને ઓરતની આવી રીતની જુદી સંખ્યા કોઇ પણ તવારીખનવેશે જણાવી નથી. એનો અર્થ તો એમ થાય છે, કે જરથોસ્તીઓ ધરાનની અંદર પોતાનાં બાયડી અને છોકરાંઓને મૂકીને પોતાનો જન બચાવવાને ખાતર નાસી આવ્યા હતાં. આવું વિચારવું પણ આપણાં નીઆગાનોની નીતિરીતિ, સદ્ગુણ, હિંમત, દલેરી અને ધર્મ તરફની ચિવટ લાગણી જોતાં સાદું હેમાકત બરેલું છે. “કિસ્સે સંજાણુ” નો લખનાર ધણીજ ખુલ્લા શબ્દોમાં લખે છે, કે

“ઝન ઓ ફરૂઝંદ દર ફેસ્તી નેશાન્દન્દ,
 બા સુએ હિંદ ફેસ્તી તુંદ રાન્દન્દ.”

ધ્યાને તેઓએ પોતાનાં બાયડી અને છોકરાંઓને વહાણ ઉપર બેસાડ્યાં, અને પોતાનાં વહાણને હિંદ તરફ જલદીથી હંકાર્યાં.

મારે કહેવું જોઈએ, કે શરૂઆતની અંદર યજ્ઞેમદની હાર પછી હિંદુસ્તાનમાં કેટલા જરથોસ્તીઓ આવ્યા હતા, તેની સંખ્યા નક્કીપણે કોઇપણ તવારીખનવેશ કહી શકતો નથી. જે કે પશ્ચિમ તરફના એક વિદ્વાન તવારીખનવેશ M. L'abbé Gueydon તો અત્રે આવેલા જરથોસ્તીઓની સંખ્યા ૧૮૦૦૦) ની જણાવે છે.

જુદીનોની સાથે આપણાં નીઆગાનો પરણ્યા હતા, એ કહેવું તદન ખોટું છે. તે જરથોસ્તીઓ કે જેઓ દીન અને કામની ગજવણીને માટે હિંદુ જેવા એક પરાયા મુલકમાં આવ્યા હતા, તેઓ પોતાની તોખ્ખને જુદીન સ્ત્રીઓની સાથે આલુદગીમાં લાવે, એ વિચારજ કમકમાટ ભરેલો છે. એક પ્રજા તરીકે ધરાનીઓ કદી પણ જુદીન લગન કરતા હતા નહિ. કોઇક તદન છુટા છવાયા ધરાની શાહોના નહિ જેવા દાખલાઓ મળે છે, પણ તેમાં રાજદારી કારણ વધુ જણાવું હવું. વંદીદાદ પરગરદ ૧૮ મી ફકરા ૬૧ થી ૬૫ આવા લગનની વિરુદ્ધ ખુલ્લું મત આપે છે. ખર્નાડ પીકાર્ડ નામનો અભ્યાસી (૧૬૭૩ થી ૧૭૩૩) હિંદુસ્તાનના પારસીઓ માટે નીચલા યાદગાર શબ્દો લખી ગય છે, તે વગર સમજનું ખોલનારાઓને ખુલ્લા જવાબ જેવું છે.

“The Persians, who are the subject of the present dissertation, have inviolably preserved the religion of the ancient Magi, without the least intermixture of any of the Rites and Ceremonies, either of the Muhomedans or the Indians, amongst whom they are promiscuously scattered and dispersed, neither have they any farther intercourse with them, than what their trade and transactions of necessary affairs, unavoidably required.”

એક બીજો ઇતિહાસ લખનાર મી૦ જે. એચ. ગ્રોઝ (૧૭૫૦) પારસીઓને માટે લખે છે, કે,

“The truth is that the Gujarat Parsees seem to have entirely forgotten their original country; and from a long habitation continued through so many generations, to consider India as their proper country; even though from the laws of it, *admitting no mixture by proselytism or intermarriage*, they must for ever remain a stranger race.”

એક બીજો લખનાર રટેવોરીનસ, જે ૧૭૭૭ માં સુરતમાં હતો, તે જુદી જુદી પ્રજાઓની હિંદુસ્તાનની તવારીખ આપતાં પારસીઓને માટે લખે છે, કે,

“They, however, marry no more than one woman at the same time, and never any one but of their own nation, so that they have preserved their race, through so many ages, pure and unmixed with other nations to the present day.”

સર જોન માલકમ (૧૭૬૬ થી ૧૮૮૩) જે મુંબઈનો ગણીતો મવનર હતો, તે પારસીઓને માટે “History of Persia”માં નીચલા શબ્દો લખે છે, કે,

“The descendants of the ancient Persians settled in Gujarat and Bombay, of the purity of whose blood, there can be no doubt, as they never inter-marry with other races.”

એ ઉપરાંત, બીજા અનેક દાખલાઓ આપી શકશે, પણ તમારા હૃદય માસ્તર સાહેબનાં વિચિત્ર કટવાને જમીનદોસ્ત કરવાને શું મેં ઉપર જણાવેલા એટલાજ દાખલાઓ પુરતા નથી ?

આપે પુછવેલા બધા સવાલોના જવાબો મારા આ ખુલાસામાંથી મળી શકશે, એટલે જુદા પ્રશ્નોનાં જુદા જવાબો મેં આપ્યા નથી.

લા. દોઆઓ,

કેબશરૂ માહીયાર કુતાર

દસ્તુર હાશખ પાહલન.

—: ૦ :—

કરાંચીના દસ્તુરજી ડાંઠ માણેકજી ન. ધાલા, એમ. એ.,
પીએચ. ડી. નો અલિપ્રાય.

કરાંચી, તા. ૩૦-૪-૧૯૩૬.

મહેરબાન બાપજી સાહેબો,

તમારા સવાલોના જવાબો નીચે મુજબ છેજી.

૧-૪):—૧૩૦૦ વર્ષની વાત ઉપર આપણા વડવાઓ આ દેશમાં આવ્યા તે વખતે તેઓમાં ૮૦૦ પુરૂષો તથા ૩૦૦ સ્ત્રીઓ હતી, તેમાંના ૩૦૦ પુરૂષો ૩૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે પરપૂયા અને બાકીના ૫૦૦ પુરૂષોએ બીજારાણીઓ સાથે નેકાહ

કાંધા એવું બોલવામાં અશક્યપણું અને એકુંદાંપણું છે. એવું દેખીતું છે કે સાદી સમજ તેને કલ્પિત કહાણી-કિસ્સા સમાન ગણુવા ઉપરાંત કશું વધારે વજન આપી શકે નહિ. આપણા વડવાઓ કેટલી સંખ્યામાં આવ્યા હતા, એકી વખતે યા જુદે જુદે વખતે, જુદા જુદા તાલકાઓમાં આવ્યા હતા, તેની કશી પણ તવારીખી શકાતો આપણી પાસે છેજ નહિ. જ્યારે આપણું રાજપાટ અને સર્વે સદાને માટે હુટાયું, જનમાલની સલામતી રહી નહિ, અને સર્વે કોષ ધર્માધપણું જલેદયત અને જુદમાટના ભોગ થઇ પડ્યા, તેવે વખતે કેટલાકે જખમાતાં જગરે માદર વતનને સદાની સલામ કરી પોતાની સરજત કોષ નવી જમી, ઉપર નવેસરથી ધડવાના હેતુથી પ્રેરાયાં અને દાદાર હોરમજદનું નામ લઇ હાડમારી, હરિસા વેઠતાં કાઠિયાવાડને કઠિ આવી ઉતર્યા. એવા બનાવો માણ્યસંજ્ઞતની તવારીખમાં વખતો વખત બન્યા છે. દૂર નહિ જતાં મધ્ય યુરોપમાં હાલ દેશપાર થતાં હજારો કમનશીબ યાહુદી કુટુંબોનો દાખલો આપણી સન્મુખ મોજુદ છે. જવાન અને જમ્ક, ખચ્યા અને જુદ્કાં, ગિમાર અને અશક્ત અફઝાતાં, જીકાતાં, ધસઝાત્તાં, ટાક, તડકો, જખમરો વેઠતાં જ્યાં ધરતી ઠાર આપે ત્યાં જાય છે. વાખાના માર્યા, ફરજ્યાત વટલવાના બચથી બચવા, આપણા વડવાઓ ૧૩૦૦ વર્ષ ઉપર અત્રે આવ્યા ત્યારે પોતપોતાનાં બાલ ખચ્યાં, માતપિતા, જમ્ક, અશક્ત વહાલાંઓને દયાહીણ રીતે સંકટ સહેવતાં અને જુદમાટમાં સખડતાં મેળી ૮૦૦ ગખ૩જીવારા મરદો અને ૩૦૦ કુવારીકાઓ અત્રે ઉતરી પડ્યાં એમ કહેવું એ તો નવલકથા૩પજ ગણાય. એટલા માટે ૫૦૦ બીલરાણીઓને જરથોસ્તી સોવાસણો બનાવવાની વાત બનાવટી છે. તમે મહેરબાનો સવાલ કરો છો, કે કોષ વિદ્વાનોનાં સત્તાધારી પુસ્તકોમાં આ હકીકત મળે છે કે કેમ. તેવું કેડે પણ મળતું નથી, કારણ એવા કહાણી-કિસ્સાનું સ્થાન તો કોટક સંપ્રહમાજ હોઇ શકે.

૫):—દીનકદ જુદીન લગ્નોને સખત શખ્દોમાં વખોડે છે. યજ્ઞદેગદ પહેલા, નોશીરવાન, ખહેરામજોર પાદશાહો પોતે શાહપૂર ત્રીજનાં બહેન, પહેલવાન શહર બઝના કુટુંબી વજેરનાં જુદીન સાથનાં લગ્નોના દાખલા મળે છે, પણ એવાં લગ્નોનો પ્રજમાં રિવાજ નહિ હતો. વધુ વિગત માટે જુઓ મારી Zoroastrian Civilization.

૬):—ગોરી અને કાળી ચામડીનાં પુરૂષ સ્ત્રીનાં જોડાયેલી નીપજતી ઓલાદ કાળાસવાળી નિવડે છે. અમેરિકામાં ગોરાઓ અને સીધી (Negro) સ્ત્રીઓનાં જોડાયેલી ઓલાદ હજારોની સંખ્યામાં આજે ત્યાં જોવામાં આવે છે.

૭):—ઉત્તરે આવેલા આયતો ધીમે ધીમે આસપાસ ફેલાતા ચાા હતા. ફત્તેહમંદ આયતોની વચ્ચે દાસ, ચુલામ તરીકે લેખાતા યો બીજા અનાયો પશુ વસ્તા હતા.

૮):—હાલ આયતો ડૂવિડ્યનો અનાયો કેમ અને કયાં વહેંચાઇ ગયા છે તેની હકીકત સંસ્કાર તરફથી પ્રગટ થએલાં Linguistic Survey of India ના દલદાર દક્તરોમાંથી તમોને મળી શકશે.

લા. સેવક,

માણેકજી નરનારનાજી ધાલા.

—:—

જાણિતા આર્કાયોલોજીસ્ટ, અનેક ધર્મોનાં પુસ્તકો અને ફીલસુફીઓનો ઉઠા અધ્યાસ ધરાવનાર અને ધરાનમાં જાણવાળોગ શોધખોલો કરી તે ઉપર પુસ્તકો પ્રગટ કરી વિખ્યાત થયલા ડૉ. જમશેદ માણેકજી ઉનવાલા, પીએચ. ડી. નો અભિપ્રાય.

૧-આ તો બીશક છે કે જે જરથોસ્તી નરનારીઓ ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યા તેઓ સર્વ ધર્મચુસ્ત અને ધર્મે સમજાવેલી નિતિનાં ઉચ્ચ ધોરણે ચાલનારાં હતાં. જે તેઓ આવાં ધર્મચુસ્ત ન હોતે તો તેઓ જરથોસ્તી ધર્મને ખાતર પોતાનું પ્યાઈ ધરાન વતન, ધર્યાર, અને માલ ખળનો છોડી દૂર દેશવટો ભોગવવા નીકળી ન આવતે. બહુમન કેકોબાદ હમજીઆર સંજનાના યજ્ઞદ્વરદી સને ૯૬૯ માં ફારસી નઝમમાં રચેલા કિસ્સે સંજન પ્રમાણે તેઓ દીનદાર અને દીનચાશીદાર દસ્તુરોની રેહબરી હેઠળ હતાં.

૨-બુનાગદની બહાઉદીન કોલેજના માજી પ્રિન્સીપાલ અને ઇતિહાસના પ્રોફેસર શાપુરજી કાવસજી હોડીવાલા કૃત Studies in Parsi History ને ૧૬ મે પાને વિલફોર્ડ-Wilford, Asiatic Researches, IX, 295-કરેલી આ સવાલ બાબે કલ્પના ઉપર ધસારો મળે છે. વિલફોર્ડના લખવા પ્રમાણે ત્રણ મરતબે પારસીઓ ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા અને તેઓની સંખ્યા અઢાર હજાર (૧૮૦૦૦) ની હતી. બીજા સવાલમાં સુચવ્યા પ્રમાણે નરનારીઓની સંખ્યા ૧૧૦૦ નીજ હતી એટલે ૮૦૦ નર અને ૩૦૦ નારીઓ હતી એવું લખાણ કેઠે પશુ મલતુ હોય, અથવા એવો ધસારો કાઢ્યો પશુ કચે હોય તો તેનો સમાવેસ પ્રોફેસર હોડીવાળાની બારીક ઇતિહાસિક તપાસમાંથી કાઢી નજરચુકથી તેમની ઉપલી ચોંપડીમાં રહી ગયો હોય એમ હું માની

શકતો નથી. પ્રોફેસર હોડીવાલાની ઉપર ટાંકેલી ચોપડીનાં ૧૦૦ મે પાને એમના કિસ્સે સંજ્ઞાનતા અંગ્રેજી તરજુમામાં નીચે મુજબ લખાણ આવે છે. “.....ત્યાર પછી એટલે કેહીસ્તાનમાં સૌ વરસ રહ્યા બાદ દસ્તુરાની ધરાનમાં દીનદુશ્મનોનો દોર વધવાની આગાહી સાંભળી ‘રીઆ માટે એક વહાણ તૈયાર કરવામાં આવ્યું. તુરતજ તેઓએ એટલે પારસીઓએ સહ ચઢાવ્યાં, ઘેરાં છોકરાંને વહાણમાં બેસાડ્યાં, અને હિંદુસ્તાન તરફ તેઓ હબેસાં મારી ગયા.’ અહિં કાષ્ઠપણુ અમુક સંખ્યા આપી નથી, એટલુંજ નહિ પણ છોકરાંઓ પણ તે પારસીઓ પોતા સાથે લાવ્યા હતા એમ ખુદલું જણાવ્યું છે. વળી શેઠ શ્યાપૂરજી કાવશજી હોડીવાળા કૃત Parsis of Ancient India માં પુરાતન કાળથી પારસીઓનો હિંદુસ્તાન સાથે યાત્રુ સંબંધ હતો એમ આપણુ વાંચીએ છીએ, ખસુસ કરી સાસાની જમાનામાં પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં અને વિશેષ રજપુતાના અને ગુજરાતમાં ધરાનીઓની નાની મોટી કાલોની હતી, એમ અનેક વિદ્વાનો લખી ગયા છે.

૩-બીજા ફકરામાં જણાવ્યું તેમ તે પારસીઓ ધરાનથી હિંદુસ્તાન પોતાનાં ઘેરાં છોકરાંઓ સાથે આવ્યા હતા, તેથી તે છોકરાં પરજુવાં લાયક ઉમરનાં એટલે પંદર અને તેથી વધુ વરસનાં અને પંદર વરસની અંદરનાં પણ હતાં એમ માનવું સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી.

૪-ચોથા સવાલનો જવાબ, બીજા અને ત્રીજા ફકરામાં આવી ગયો છે. બીલડીઓ સાથેનાં લમ્બની જે વાત થઇ છે, તે કેવળ પારસી કોમને હિતપ્રસ્તીમાં ઉતારવા કાગ્જેજ છે. પ્રોફેસર હોડીવાળાની ઉપર ટાંકેલી ચોપડીનાં પાનાં ૧૦૩ માં આપેલી ૨૬ મી નોટમાં કહે છે, કે આ કદાચ જાણવાબેગ થઇ પડશે કે કિસ્સે સંજ્ઞાણના કર્તા બહમન કેકોબાદ અનેક વખત તે કિસ્સામાં લખે છે કે આ પારસીઓ ધરાનથી પોતા સાથે પોતાની કોમનીજ બાઇઓ લાવ્યા હતા. આ બીલડીઓ સાથના લમ્બની વાત કરતાં એક બાબદ ભૂલી જવાય છે કે બીલ અને એવીજ બીજી હિંદુસ્તાનની અનાય જુની પ્રજા (aborigines)ઓમાં પણ પોતાની ન્યાતજાત માટે અસ્થિમાન હતું અને છે. કાષ્ઠ સાદી સમજનાં માણસનાં માનવામાં આ તો ન આવે કે જે જરથોશ્તીઓ પોતાનો ધર્મ સાચવવા ખાતર દેશવરો ભોગવવા ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યા તેઓ ત્યાં પુગર્તાજ જુદીનો સાથે પવિત્ર લમ્બનાં ગાંઠથી જોડાય. જુદીન ઓરત સાથે જો તેઓ પરજુ તો ધર્મની સરેશ્વરો અને ધર્મના રાહરિવાજ જે આપણા સાસાની વડવાઓ ચીવટાઇથી પાળતા હતા તે ઉપર તો રફતે રફતે દાંડણુંજ વળાતે, જેમ આજે આપણુ જુદીન ઓરત સાથે કરેલાં લમ્બના મોજુદ દાખલામાં જોતા આવ્યા છીએ. જે કું આ

તકે ભગવદ્ ગીતા ટાંકું' તો તે અધટિત લેખાશે નહિ—(અખ્યાય ૧લો પ્રલોક ૪૧ થી ૪૪) કારણ કે આ આય' પ્રજનનું માનવું છે, અને આય' પ્રજામાં વિશેષ હિંદુ અને પારસી પ્રજાઓ આવી જાય છે. વલી પરરાજ્યમાં પરોણા તરીકે રહી ત્યાં બીલ અને બીજા કોમોને વટલાવવાની રાજનિતિથી વિરુદ્ધ unpolitic—સરકારી આપણા વડવાઓએ કરી હોય એમ આપણે માની શક્યે નહિ.

૫—શાહનામા પ્રમાણે અને કદીમ ઇરાનના ઇતિહાસ પ્રમાણે કોષ્ઠક ઇરાની પહેલવાનો અને કોષ્ઠક ઇરાનના પાદશાહો રાજદ્વારી કારણે પરદેશની બાનુઓ પરણતા, પણ આ બાનુઓ જુદીન હતી એવું ખુદ્દુ લખાણ મારી જણ્યુ પ્રમાણે કે મલત્તું નથી. સાસાની પાદશાહોમાં બહેરામગોર, નોશીરવાન આદેલ અને ખુસરો પરવીઝ હિંદી, તુરકી અને ખ્રીસ્તી બાનુઓ પરણી ગયા હતા. આ જુદીન ઓરતોને પેટે અવતરેલા શાહજહાંઓ સાસાની રાજ્યની પડતીનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા હતા એમાં તો બીલકુલ શક નથી.

૬—આ સવાલનો જવાબ આપવો સહેજ પશુ બીકટું નથી. આ સવાલ આજે યુરોપમાં યાહુદીઓના સવાલના સંબંધમાં ધણો ચર્ચાયા છે; પ્રજા અથવા જાતિ race શબ્દનો અનર્થ ધણ્યો તરકથી કરવામાં આવ્યો છે. માણુસજાતની વિદ્યા Anthropology પ્રમાણે માણુસજાતને ગોરી, કાળી, પીળી અને રાતી પ્રજાઓ અથવા જાતિઓમાં વહેંચી નાંખી છે. પણ આ વિભાગો race અથવા જાતિની નજરથી જોતાં ફક્ત કાળી, પીળી અને રાતી ચામડીવાલા માણુસોનેજ લાગુ મહે, કારણ કે ગોરી જાતિમાં અથવા ગોરી ચામડીવાળા માણુસોમાં આય', તુરકી અને સેમીટીક પ્રજાઓ પણ આવી જાય. આથી સામાન્ય રીતે બાઇબલમાં, ખ્રિસ્ત તોરાતમાં એટલે Old Testamentમાં કહેલા નોઆના ત્રણ છોકરાઓ, સેમ, હેમ અને જફેતથી ઉતરી આવેલી સેમીટીક, હેમીટીક અને જફેતીક પ્રજાઓને નામે માણુસજાતના ત્રણ વિભાગો પડ્યા એમ મનાય છે. હવે આ તોરાતને આધારે પાડેલા વિભાગો ચામડીના રંગ તરફ જોતાં વાજબી નથી, કારણકે સેમીટીક અને જફેતીક પ્રજાઓની ચામડી ગોરી છે, જ્યારે હેમીટીક પ્રજાની કાળી ચામડી છે. ઇતિહાસીક નજરે જોતાં આ race નો અથવા જાતિનો સવાલ જ્યારે એક પ્રજા પોતાનો અસલ દેશ છોડી બીજા દેશમાં આવી હથીઆરથી તેને કબજે કરી ત્યાં વસે છે ત્યારેજ ઉત્પન્ન થાય છે. હાખલા તરીકે આય' પ્રજાનો એક ભાગ, હિંદુ પ્રજા, જ્યારે હિંદની ઉત્તરેથી ધીમે ધીમે પંજાબ અને ગંગા નદીનાં પ્રદેશમાં પ્રસરવા લાગી ત્યારે હિંદની અસલ પ્રજાઓ aborigines સાથે તેણે પોતાની પ્રજાને જાતિમિશ્રણ racial mixture થી સ્વચ્છ રાખવા જાતિનો સવાલ કાઢ્યો. પણ જેમ વખતના વેહવા સાથે વધતું ઓછું જાતિ-

મિશ્રણ તો થયું, જેથી ઉપનતિઓ ઉત્પન્ન થઈ. આ ઉપનતિઓ સમગ્રવચનો પ્રયત્ન હિંદુઓનાં પુરાણોમાં આપણે જોઈએ છીએ—જુઓ રોમશ્વંદ્ર દત્ત કૃત Civilization of Ancient India, Vol. I. Publ. Kegan Paul, Trench & Trübner, London.

ધારો કે વખતના વહેવા સાથે ધર્મને કારણે ચાતો રાજદ્વારી કારણે અથવા હવસને વશ થવાને સખએ કોષ્ઠક પ્રજામાં જાતિમિશ્રણ થયું હોય, તો પણ દેશ પ્રદેશના ઇતિહાસમાં વાંચીએ છીએ કે પ્રજા હિતકારી અને સ્વમાની પુરૂષોએ પોતાની પ્રજાને જાતિમિશ્રણથી પાછી નિરાળી કરવા વખતોવખત પ્રયત્ન કર્યો હતો.

જો ગોરી પ્રજાના પુરૂષો કાળી પ્રજાની સ્ત્રીઓ સાથે પરણે તો લોહી મિશ્રણના કાયદા પ્રમાણે ઓલાદ ગોરી અને વધતી ઓછી કાળી જન્મે. આ તો અંગ્રેજ અને હિંદી બાપ્તઓનાં જાતિમિશ્રણથી જન્મેલા એંગ્લો ઇન્ડિયનોને જોતાંજ માલમ પડશે.

૭—આ સવાલનો જવાબ આપવો સહેલ નથી. ઉપર કહ્યું તેમ હિંદમાં વસતી અસલ અનાય' પ્રજાઓ સાથે અસલ આય' હિંદુઓનું જાતિમિશ્રણ તો વધતા ઓછા પ્રમાણમાં થયું હતું, જેનો પુરાવો જ્ઞાતિ અને ઉપજ્ઞાતિઓ પુરા પાડે છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રનો તફાવત આજે જે રહ્યો છે, તે તો ફક્ત ધર્મા અને કોષ્ઠક અંશે ખોરાકથી પડ્યો છે. શૂદ્ર લોકો વિશેષ અડકવાને નાલાયક untouchables ગણાય છે, કારણકે તેઓનો ખોરાક મલિન છે. તે છતાં જેમ દરેક પ્રજામાં બને છે તેમ ધર્મગુરૂઓ, જેવા કે બ્રાહ્મણો જાતિમિશ્રણથી વિશેષ નિરાળા રહેતા. આ સવાલનાં સંબંધમાં ડા. જીવણજી જમશેદજી મોદી મેમોરીઅલ વૉલ્યુમનાં પાને ૧૮ મે પ્રોફેસર એરનસ્ટ હોરવિટ્ઝ નીચલું મત આપે છે, કે આપણુ જો આય' અને દ્રાવીડ ઉત્પત્તિ Culture જુદા છે એમ કહીએ તો વાજબી છે, પણ જો આય' અને દ્રાવીડ પ્રજાના તફાવતની વાતો કરીએ તો તે વિદ્યાપૂર્વક કહેવાય નહિ. આ પ્રજાઓ લક્ષ્મી અને જોર-લક્ષ્મી ગાંઠથી આગલા પ્રાચિન કાળથી જોડાઈ હતી. નાતજાતને લગતા અને લક્ષ્મીને લગતા સખત કાયદા ધડવા છતાં હિંદુ આર્યો ઋગ્વેદનાં વખતમાં પણ ચોખ્ખાં લોહીનાં પોતાને કહેવાડી શક્તા ન હતા. આ જમાનાથી છુટથી લોહીનું મિશ્રણ જાતિમિશ્રણ થયું અને તે પ્રજાની સુખાકારીનું સાધન નીવડ્યું. જો આપણુ પ્રોફેસર હોરવિટ્ઝનાં ઉપલાં મતને અતિશયોક્તિ ભયું' મળ્યે તો પણ તે કેવળ ખોટું તો ન ગણાય.

૮—આજનાં હિંદમાં હિંદુ કોમમાં મોટા બે વિભાગ પડ્યા છે, જેનું મૂળ

પ્રતિહાસિક છે. અસલ આયર્ પ્રગ્નથી ઉતરી આવેલા હિંદુઓ અને અનાયર્ કોટલે હિંદની પ્રાચિન aboriginal પ્રગ્નથી ઉતરી આવેલા હિંદુઓ. અનાયર્ ભાંદ્રાવીદ પ્રગ્ન જે દખ્ખણમાં વસે છે તે અને ઉત્તર અને મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં, ગુજરાત અને ખંગાળમાં વસ્તી મુંડા, ભીલ, કાળી, ગોંડ અને એવીજ બીજી કામો. તે છતાં આ વિભાગો સામાન્ય વપરાસમાં નથી. આયર્ અને અનાયર્ શબ્દો વિદ્વાંબ્યાસને લગતી ચોપડીઓમાંજ વપરાય છે.

લી૦ સેવક,

જમશેદ ભાણુજી ઉનવાલા.

—: ૦ :—

જાણીતા પારસી અભ્યાસી, વકતા, અને લેખક તથા યુનીવર્સીટી લીજે તરફથી ડોક્ટર ઓફ થીયોલોજીની ડીગ્રી મેલવનાર શેઠ ફરેહુન કે. દાદાચાનજી, સોલીસીટરનો જવાબ.

સવાલ ૧ નો જવાબ:—

આપણે જે ટોળો હોરમઝ ખંદરથી સંજાણુ તરફ ઉતર્યો તે ધર્મના રક્ષણુથી આવ્યો હતો, અને પોતાના ધર્મ અને ટોળાને હિંદુઓ અથવા દુષ્ણણાઓ સાથે ભેળાવા દીધા ન હતા. આપણે અથોરનાન ટોળો તો અનેક વંશાવલીઓ ધરાવે છે, તે ઉપરથી ૧૨ સદીના તેમના જરથોસ્તી નર પૂર્વજોના નામો સુધ્ધાં મળે છે.

સવાલ ૨ થી ૫ નો જવાબ:—

આ સર્વે જાણતો જુઠ્ઠી અને દીન અને કામ દુશ્મનોએ ઉપગમવી કાઢેલી છે. એક પણુ શહાદત તેને માટે નથી. આ નાલેશીને દહનાવી દેવી જોઈએ. જરથોસ્તી ધર્મ—ક્રિયાઓ પરગત સ્ત્રી કે બાળકોના સ્પર્શથી અચાવ થાય છે, તો તેવાંઓ દહિ પણુ ધરમાં આવીજ ન શકતાં. ધર્મ અને ક્રિયાઓ જાળવનારાઓ આવી અધર્મિ સંગત કરે એ માનવામાંજ નથી આવતું. પ્રાણુથી પ્યારા ધર્મના રક્ષણુ માટે ‘પારસી’ઓ હિંદમાં સંજાણુ ખંદરે આવ્યા (આગળ તો ગંગાથી આસ્થામ સુધી તેઓ હિંદમાં વેપાર કરતાજ હતા), અને તેઓ પોતાના બહાલાં સ્ત્રી બાળકોને છોડીને આવ્યા એવી બદનક્ષીબરી વાત જુઠ્ઠી છે. કિસ્સે—સંજાળમાં સાફ લખ્યું છે, કે તેઓ બાયડીઓની સાથેજ વહાણમાં સફર માટે ધરાનથી આવ્યા.

સવાલ ૬ નો જવાબ:—

દહિપત વાત લંબાવવામાં સાર નથી. જરથોસ્તીઓ અત્રે આવ્યા પછી એક પણુ પરગતની સ્ત્રી સાથે પરણવાનો એક પણુ દાખલો મુંબઈની કાષ-કેદના

પ્રેક્ષાત ૧૯૦૮ ના “બુદ્ધિન કેસ”માં કરોડપતી પારસી શેઠયાઓ સુદ્ધા રજુ કરવાને અશક્ત નિવડ્યા હતા. ૧૮૩૪ મીં દિનશાહ દાવરએ પોતાના ચુકાદામાંજ સાફ દર્શાવ્યું છે અને તે ચુકાદો ઇતિહાસિક અને ખરો આજ દિવસ સુધી લેખાયો છે. બુદ્ધિનો સાથે આપણે કયાની વંશના પારસીઓએ ભેળાવાને કદિ કબુલ્યું નહોતું અને કબુલતા નથી, અને તેની સામે આજે પણ ૯૫ ટકાથી વધુ પારસીઓ ૧૨ જાદી પછી છે, એમ વિદ્વાન દસ્તુર ડૉં માણેકજી ધાલા પોતાના બાથરૂમમાં જાહેર કરી ચુક્યા છે. તેમના પુસ્તકમાં બુદ્ધિન લગ્નો સામે આપણે ઇરાનમાં હતા ત્યારથીજ સખતમાં સખત વિરૂદ્ધતા દેખાડાવતા આવ્યા છીએ, એવું સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે. કોઇક ઇરાની શાહ કદિ કોઇક બુદ્ધિન સ્ત્રી સાથે રાજ્યદ્વારી વગેરે સમયે પરણેલાના અપવાદો મળે છે, જેની ઉપર વાજખી શરેહ કરતાં એરવદ શહેરવારજી ભર્યા જેવા જાણીતા લેખક જણાવે છે, કે તે તો માત્ર બુજમાં બુજ અપવાદો હતા.

સલાહ ૭ નો જવાબ:—

આજ દિવસ સુધી લાખો વર્ષ થયાં આર્યોની દ્વિજ પ્રજા-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી અને વૈશ્ય-વર્ણાશ્રમ ધર્મ (ક્રમમાં ક્રમ મનુ ભગવાનના કાળથી) પાળતી આવી છે, અને દ્રવિદો વગેરે અનાર્યોથી બુદ્ધિજ રહી છે. વધુ વિગતમાં ઉતરવાનું અત્રે બે-ફાયદા છે.

સલાહ ૮ માનો જવાબ:—

હિંદુઓ પોતાને “આર્યવત”ના રહેવાસીઓ કહેવડાવે છે. તેઓ અને પારસી ઇરાનીઓ અથવા પારસીઓ, જેઓ “અમુચ”ના વએજો”માં રહેનારા અવસ્તાત્રાણીમાં પણ ઓળખાવ્યા છે, તે બન્ને જરાપણ શક અથવા શુભેહ વિના, જગતભરના સાચા “આર્યો” છે. તેમના દેશોનાંજ નામે તે વિષેની અત્યુક્ત જાણેલીઓ છે. આપણી અવસ્તામાં ઠેક ઠેક આપણા મુખ્ય મઠક (દેશ)ને “અમુચ”ના વએજો” (‘ઇરાન’, ‘આર્યન વેજ’) લખ્યું છે.

લાં સેવક,

ફ્રેડુન કે. દાદાબાનજી.

*****

અધ્યોરનાન મદ્રેસા (દાદર, મુંબઈ) ના વિદ્વાન વડા શિક્ષક, જાણિતા ધર્મઅભ્યાસી અને ધરાની ઇતિહાસના તવારીખી પુસ્તકો પ્રગટ કરનાર એવંદ એદલજી ફ. માદનનો વિદ્વતાભર્યો અભિપ્રાય.

અધોરનાન મદ્રેસા, દાદર, મુંબઈ.

મહેરઆન શેઠજી સાહેબ શેઠા જમશેદજી પીરોજશા એન્જનીઅર, જેહાંગીર
૩. હકીમ, શાવક બી. દસ્તુર તથા મલેજર અ. અંકલેશર્યા, મોબેદા
જમશેદજી પીરોજશાહ તથા કાવસજી પેસ્તાનજી અંકલેશર્યા જોગ,
સાહેબો,

તમારા સઘળા સવાલોના જવાબો આપવા માટે તમારા હેડ માસ્ટરનું કહેવું પારસી તવારીખ અને જરથોસ્તી ધર્મની રોશનીમાં તપાસીશું એટલે સઘળો ખુલાસો મળી જશે.

ધરાનનું રાજ્ય ગયા પછી ગુજરાતમાં આવી વસેલા પારસીઓ અને તેઓની સંખ્યા.

લગભગ સાડી આરસો વર્ષ ઉપર જે જરથોસ્તીઓ ધરાનથી આવી ગુજરાતમાં ઠરીઠામ થયા હતા તેઓ સઘળા પોતાના બુદ્ધ માઝદયસ્તી જરથોસ્તી ધર્મની મળવણીને અર્થેજ પોતાનું આપીકું વતન છોડી અત્રે આવ્યા હતા, એ બાબે કશો પશુ શક નથી. ધર્મનાં રહસ્ય અર્થે ધરાનનું રાજ ગયા પછી જે જરથોસ્તીઓ હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા તેઓની સંખ્યા કોમપશુ સાધનોથી ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાતી નથી. તમારા હેડ માસ્ટરે ૮૦૦ મરદો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓની જે સંખ્યા જણાવી છે તે તદ્દન કલ્પિત છે, અને પારસીઓની હિંદુસ્તાનની આમદ ઉપર અજવાળું નાખનારાં જે લખાણો મળે છે તેઓમાં કયાંય પશુ ઉપલી સંખ્યા જણાવી નથી. કેટલાક યુરોપીય લખનારાઓ હિંદુસ્તાનમાં આવનારા જરથોસ્તીઓની સંખ્યા ૧૮૦૦૦) સુધીની જણાવે છે, તો તળી કોષ્ટ ૪૦૦) કે ૫૦૦) કુદુંબો આવ્યાં હતાં એમ જણાવે છે. સંખ્યાની આખતમાં ચોક્કસ આંકડો કહી શકાય તેવી એકે સહાદત નથી, એટલે તમારા હેડ માસ્ટરે રજુ કાઢેલી ખીના ખીલકુલ આધાર વિનાની છે, એમ સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે. પ્રોફેસર શાપુરજી હોરમસજી હોડીવાલાની 'Studies in Parsi History' માં આપેલા રેસાલાઓમાં પશુ સંખ્યાની અ-ચોક્કસાઈ બાબે લખાણુ મળે છે. શેઠ શાપુરજી કાવસજી હોડીવાલા જેવણુ ઉપલા પ્રોફેસર હોડીવાલાથી બુદ્ધ પુરૂષ છે અને જેવણુ 'ધરાનશાહની તવારીખ' નામે એક દળદાર પુસ્તક અભ્યાસીની નજરે લખી તૈયાર

કયું છે, તેમાં પણ હિંદુસ્તાનમાં આવેલા પારસીઓની સંખ્યા અ-ચોક્કસ છે એમ જણાવ્યું છે. ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવેલા જરથોશ્તીઓની હકીકત રજુ કરનારી જે જુનામાં જુની નોંધ આજે આપણી પાસે મોજુદ છે તે ૪૦ સં ૧૫૯૯ માં દસ્તુર બેહમન કોઠાબાદ નામના મોબેદે નવસારી મધે ફારસી કાવ્યમાં લખેલી ‘કિસ્સે-સંજાણુ’ નામની કેતાબ છે, ‘કિસ્સે-સંજાણુ’નું ફારસી કાવ્ય ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવનારા પારસીઓની તવારીખ ઉપર રોશની નાખનાર, સવેથી જુની અને સત્તાધારી ચોપડી લેખાય છે. આ ‘કિસ્સે-સંજાણુ’ના કાવ્યમાં તેના લખનાર પોતાને એક બ્રુહોગ અને પરહેંગાર દસ્તુર તરફથી મળેલાં જ્ઞાનની રોશનીમાં સખળી હકીકતો રજુ કરવાનું જાહેર કરે છે. આ હકીકતમાં કયાંય પણ કેટલા પારસી મરદો અને સ્ત્રીઓ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યાં તે જણાવ્યું નથી. ત્યાં જણાવ્યું છે, કે, “જ્યારે ધરાનમાં આરબ દોર વધી પડ્યો, ત્યારે દીનદાર જરથોશ્તીઓ પોતાનાં ઝન અને ફરજદ સાથે એટલે આરતો અને બચ્ચાં સાથે વહાણો ઉપર સવાર થયા અને હિંદુસ્તાન આવવા નિકળ્યા.” આ દેખાડે છે, કે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા જરથોશ્તી મરદોનો એક ભાગ પોતાનાં કુટુંબ કપીલા વગર આવ્યો હતો, આ કહેવું ખરી હકીકત વિષેની અજ્ઞાનતાનું પરિણામ છે.

સંજાણુમાં ઠરીકામ થવા આગમજ જરથોશ્તીઓએ જુદી જુદી જગાઓએ કીધેલા વસવાટની હકીકત.

‘કિસ્સે-સંજાણુ’ના જણાવવા મુજબ પારસીઓ સાસાની શહેનશાહ યજ્ઞદેગદની હાર પછી તુરત હિંદુસ્તાનમાં નિકળી આવ્યા હતા નહિ, પણ પ્રથમમાં તેઓ પોતાનાં કુટુંબ કપીલા સાથે કાહિસ્તાનના પહાડી મુલકમાં જઈ વસ્યા હતા. અહીં ૧૦૦) વરસ રહ્યા પછી તેઓ પોતાનાં કુટુંબ કપીલા સાથે બંદર આબાસથી ૩૦) માઈલ દૂર આવેલાં હોરમઝ શહેર ખાતે આવી વસ્યા હતા. અત્રે ૧૫) વરસ રહ્યા પછી ત્યાં પણ તેઓના દીન અને ધર્માનની સાચવણી નહિ થવાને સત્યમે તેઓ હિંદુસ્તાન આવવા વહાણ ઉપર સવાર થયા. ૪. સ. ૬૯૭ માં તેઓ કાઠિયાવાડની દક્ષિણે આવેલા દીવ બંદરે આવી ઉતર્યા. દીવમાં ૧૯) વરસ રહ્યા પછી તેઓ ગુજરાતના સંજાણુ બંદરે આવી ત્યાં ઠરીકામ થયા. આ રીતે તપાસતાં પારસીઓ પરદેશ ગમન થયા, એ કાંઈ એકાએક અને ટુંક મુદતમાં જતેલો ખનાવ હતો નહિ, કે જેથી તમારા હેડ માસ્તરના જણાવ્યા મુજબ ૮૦૦) મરદો અને ૩૦૦) સ્ત્રીઓ પોતાનાં કુટુંબ કપીલા વગર આવીને ઠરીકામ થયાં.

ઉત્તર હિંદુસ્તાન જોડે પારસીઓનો સંબંધ.

પારસીઓ જ્યારે ધરાનમાં વસતા હતા, ત્યારે તેઓ હિંદુસ્તાન દેશથી કાંઈ

પુસ્તક કરી આજળ આવીશું. પંજાબમાં બિયાસ નદી ઉપર આવેલા ઉચ્ચ શહેરમાં પારસીઓની મોટી વસતી હતી, અને ત્યાંના એક મોખેદ નામે માહિયાર ૭૦૦ ૧૧૭૮ માં ધર્મ સંબંધી બાબતોનો અભ્યાસ કરવા ધરાન ગયા હતા, અને ૬) વરસ પછી વંદીદાદનો પહેલવી તરજુમો લખ એ શહેર ખાતે પાછા ફર્યા હતા.

આ સઘળી બીના આપવાની મતલબ એજ છે, કે સાસાની સહેનશાહતની પડતી પછી હિંદુસ્તાનની પારસી વસતી તે કાંઈ માત્ર તમારા હેડ માસ્તરના જણાવવા મુજબ (૮૦૦) મરદો અને ૩૦૦) સ્ત્રીઓની હતી નહિ. પણ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં તો સેંકડો જરથોશ્તીઓ પોતાનાં કુટુંબ કુબીલાઓ સાથે વસતા હતા, અને તેથી ગુજરાતના પારસીઓને પરણવા માટે સ્ત્રીઓની જરૂર હતે, તો તેઓ પોતાની જાતની ઉત્તર હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓમાંની સહેલાઈથી મેળવી શકતે.

તમારા હેડ માસ્તરના કહેવાની તપાસ તવારીખી નજરે લેતાં તેમનું કહેવું કેટલું નાપાયદાર અને બેહુંદુ છે, તે આપણે ઉપર તપાસી ગયા. હવે આપણે એમનાં એ કહેવાની તપાસ ધર્મની નજરે કરીશું.

જુદીન લગ્નો સામે વંદીદાદનું ખુલ્લું ફરમાન.

જરથોશ્તી ધર્મ-પુસ્તકોમાં 'વંદીદાદ'નું પુસ્તક જરથોશ્તી દીનને લગતા કાયદા કાનુનો દર્શાવનારું પુસ્તક છે. વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદના ૬૧ થી ૬૫ સુધીના ફકરાઓનો તરજુમો અત્રે રજુ કરીશ, કે જે ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાશે, કે તોખમને આલુદેહ યાને અપવિત્ર કરવાના કામને જરથોશ્તી ધર્મમાં મહા-પાપનું કામ ગણ્યું છે, અને તેથી જે પારસી પૂર્વજો પોતાના ધર્મનાં રક્ષણ અર્થે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા, તેઓની સામે બીઝડીઓ જેવી એક અતિ હલકી; નીતિરીતિ અને સહયુગેમાં ધણીજ પછાત એવી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાનું આજ મુકલું, એ તેઓનું મોટું અપમાન કરવા યત્નગર છે. 'વંદીદાદ' જુદીન લગ્ન સામે કેવો વિરોધ ધરાવે છે, તે નીચલા શબ્દો ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે :

જરથોશ્તે હોરમજદને પૂછ્યું, કે હાડમંદ મુલકોના અગ્રે ધણોજ શક્તિ કરનાર મીનો, અશો પેદા કરનાર હોરમજદ! તું હોરમજદને કયો શખ્સ સૌથી મોટાં અપમાનથી દલગીર કરે છે, તથા કયો શખ્સ સૌથી ધણી દ્રોષે કરીને તારી સાથે દ્રેષ રાખે છે? (ફ. ૬૧).

ત્યારે હોરમજદે કહ્યું, કે અગ્રે અશો જરથોશ્ત! ભલાઓમાંનો જે કેમ જુરાઓમાંના કોઈની સાથે, માજદયસ્નોમાંનો જે કોઈ ક્રુતપરસ્તોમાંના કોઈની સાથે; અથવા બી-ગુનાહોમાંનો જે કોઈ ગુનેહચારોમાંના કોઈની સાથે તોખમને આલુદેહ કરે છે, તે ખચ્ચીત બચ્ચિયાર છે; અને તેવો મરદ યા તેવી યોરત પોતાની બદઆલથી મને દહમીર કરે છે. (ફ. ૬૨).

અએ જરથોસ્ત! તેવો મરદ યા તેવી ઓરત પોતાની નજરથી ઝરાનાં દોડતાં તથા વહેતાં પાણીઓમાંનાં એક તૂલ્યાંશ પાણીને સુકાવી નાંખે છે. અએ જરથોસ્ત! તેવો મરદ યા તેવી ઓરત પોતાની નજરથી ઉગતાં, સોહામણી લીલાં રંગનાં ઓરવરોનાં એક તૂલ્યાંશ વધારાનો નાશ કરે છે. (ફ. ૬૩).

અએ જરથોસ્ત! તેવો મરદ યા તેવી ઓરત પોતાની નજરથી સ્પંદારમદ જમીનના એક તૂલ્યાંશ ઢાંકણને નાશ કરી નાંખે છે. અએ જરથોસ્ત! તેવો મરદ યા તેવી ઓરત પોતાની નજરથી વધારે સારી મનસ્વીવાળા, વધારે સારી મવશ્નીવાળા, તથા વધારે સારી કુનશ્નીવાળા અશો માણુસની હિંમત, ફતેહ તથા રાસ્તીનો એક તૂલ્યાંશ ભાગ ઓછો કરે છે. (ફ. ૬૪).

અએ સૌથી પરિત્ર જરથોસ્ત! તેટલા માટે હું કહું છું, કે તેવા શખ્સો ઝડપથી ચાલનારા સાંપ, અથવા નો નખરીયાવાળા વૃક્ષોનાં કરતાં વધારે નાશકારક હોય છે; અથવા શિકાર શોધતું વૃ મેંદાના વાડા ઉપર હુમલો કરે છે, અથવા તો હુમર અગ્નિવાળું સોસવાટ પાણી તરફ માછલીઓને ખાવાને માટે ધસારો કરે છે, તેનાં કરતાં તે શખ્સો વધારે નાશકારક છે. (ફ. ૬૫).

વંદીદાદના ઉપલા શબ્દો માજદયસ્નોનાં છુત-પરસ્તોની સાથનાં લગ્નોની તથા ખી-ગુનાહ માણુસોનાં ગુનેહગાર માણુસો સાથનાં લગ્નોની એટલા તો ખુલ્લા શબ્દોમાં મનાઈ કરે છે, કે આપણાં નીઆગાનો કદી પણ એ ખુલ્લા ફરમાનની અવગણના કરીને બીલડીઓ જેવી ઉતરતી ખતતની મૂર્તિપૂજા કરનારી અનાય કામની સ્ત્રીઓ સાથે પરણવાનો સ્વપ્ને વડીક પણ ખ્યાલ કરે નહિ. વળી આગળ ચાલતાં વંદીદાદમાં તોખ્મને આલુદેહ કરનારા માણુસો અને સ્ત્રીઓ પોતાની આબુઆબુની પેદાયશોમાં નુકસાન પાંથરે છે, એ વાત જણાવી છે, તે સમજવાની પણ અહીં જરૂર છે. દરેક માણુસ પોતાનું ખોરેહ યાને Personal Magnetism ધરાવે છે. આ Personal Magnetism દરેક માનવીની ભલી યા છુરી વર્તણૂંક મુજબ પ્રકાશિત કે ગદહું હોય છે. આ Personal Magnetism નો પ્રવાહ માનવીની નજરમાંથી અહાર પડે છે, એ વિદ્યા (Science)એ પુરવાર કરેલી ખીના છે. હલકા માણુસોની નજર લાગે છે, એવી આપણી માન્યતા પણ ઉપલા Personal Magnetism ના કાયદાને આધારે યરપા થયેલી છે. ઝડપાનોનાં ફળોને માણુસોના નજર લાગે છે અને તેમાં બગાડો થાય છે, એ ખીના જાણીતી છે. વંદીદાદના ઉપલા શબ્દોમાં સમજાવવામાં આવે છે, કે તોખ્મને આલુદેહ કરનારા માણુસો અને સ્ત્રીઓનાં ખોરેહમાં એવો બગાડો થાય છે કે તેઓ પોતાની નજરથી આસપાસ નાશની અસર ઉપજાવે છે.

વંદીદાદના આવા ઉત્તમ ફરમાનની સમજણને લીધે જરથોશ્તીઓ ધરાન તેમજ હિંદુસ્તાનમાં દરહંમેશ જુદીન લગનની વિરુદ્ધ લાગણી ધરાવતા આવ્યા છે. આજસુધી પારસીઓ પોતાના ધર્મને લગતી ક્રિયાક્રમો થતી વેળા જુદીનોતની નજર નહિ પડે તે માટે તીક્ષ્ણ લાગણી ધરાવે છે, તેા જે પૂર્વજો પોતાના ધર્મ, તેનાં ક્રિયાક્રમો અને તેની ફાયદેમંદ તરીકોતોની જળવણીને અથે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા, તેઓ બીલડીઓને પોતાના ધર્માં દાખલ કરીને ધર્મનાં મૂળને જ ફટકો મારે, એ કદિપણ માની શકાય એમ નથી.

સંગજુમાં આવી ઠરીઠામ થએલા જરથોશ્તીઓના ધર્મ, રહેણીકરણી તથા આચારવિચારનો ખ્યાલ આપનાર ૧૬) સંસ્કૃત શ્લોકો.

જ્યારે પારસીઓ સંગજુ આવ્યા, ત્યારે ત્યાંના રાજા જદીરાણાએ પારસીઓના ધર્મ, રીતરિવાજ, આચારવિચાર વિગેરે વિષે જણવા માંગતાં પારસી તાલકાના વડા ધર્મગુરુએ રાજાને પારસીઓ વિષે જે હકીકત કહી તે ૧૬) સંસ્કૃત શ્લોકોના આકારમાં આજે પણ આપણી પાસે જળવાય રહી છે, અને તે શ્લોકોમાંના કેટલાક શ્લોકોમાં દર્શાવેલા વિચારો તમારા હેડમાસ્તરના આપણા પૂર્વજો સામે વગર વિચારે કીચેલા નાણેશીભર્યા ટીકાનો સાબુત જવાબ આપનાર છે, તેથી તે અત્રે રજુ કરે છું:

“જેઓ મંત્ર સાથે ખંદગી કરીને છ માસ સુધી સુકવેલાં લાકડાં, અગર તથા સુખડ મેળી તથા સુગંધી લાકડાં, કપુર તથા સુગંધી પદાર્થોથી દરેજ પાંચ વખત હોમ (આતશની ઔચ) દે છે. જેઓમાં આતશ કોઈ કાલે પણ જુગવવામાં આવતો નથી-નદિ સૂચના પ્રકાશથી કે નહિ સુંદર વાદળામાં લપ્ત જઇને. જેઓ સત્યના ન્યાયથી ઓઓ સાથે જંગાયલા રહે છે અને ખરાબ વ્યાલના હોતા નથી, તે અમે પારસીઓ છીએ.” (શ્લોક આઠમો).

“જે પાક આતમાવાળા શખ્સોની સ્ત્રીઓ માસિક માંદગીથી સાત રાત બાદ શુદ્ધ થાય છે, અને પ્રસુતિ બાદ એક માસ પછી પવિત્ર શરીરવાળી થાય છે. જે શખ્સો પોતાની સુંદર ચાલચલણથી ગેરા (પાક) હોય છે, જેઓ નવાં સોના પ્રમાણે દીપે છે તથા મજબુત અને જળવાળા હોય છે, અને જેઓ હંમેશ હસ્તા ચહેરાના હોય છે-તે અમે પારસીઓ છીએ.” (શ્લોક નવમો).

“જેઓ વેશ્યા સ્ત્રી સાથે સંગ કરતા નથી, જેઓ પિતૃનું (ફરહરનું) પવિત્ર શ્રાદ્ધ કરે છે, જેઓ આતશને જળવે છે, જેઓ યજ્ઞ (જશન) સિવાય માંસનો ઉપયોગ કરતા નથી, જેઓની માસિક માંદગીવાળી સ્ત્રીઓ જમીન ઉપર ખીસ્તરો કરી સુતી નથી, જેઓમાં વિવાહ તથા લગનની પવિત્રાઈ

છે, જેઓમાં વર રિનાની સ્ત્રીઓ પવિત્ર ગણાતી નથી, જેઓના દરરોજ આવા આત્માસ્થિચારોને લીધે અને પારસીઓ કહેવાય છે છીએ.” (શ્લોક ૬૩મો).

‘પ્રજ્ઞતી બાદ ૪૦ દિવસ સુધી જેઓની સ્ત્રીઓ રાંધવા વગેરેનું કામ કરતી નથી, પણ મૌન ધરી પુરતી આસાચસ લે છે. સૂર્યની આરાધનામાં તથા બંદગીની ક્રિયાઓમાં મશગુલ રહે છે. જેઓ હંમેશા પવન, આતશ, પૃથ્વી, પાણી, ચંદ્ર, સુરજ તથા ખીજ યજ્ઞોને આરાધે છે, જેઓની જાતમાં બેહુદીનો હંમેશા સારી વર્તણૂકવાળા છે, તે અને પારસીઓ છીએ.” (શ્લોક અગિયારમો).

સંસ્કૃત શ્લોકોના ઉપલા તરજુમાં જે શબ્દો કાળા ટાઇપમાં છે તેનો અભ્યાસ કરતાં, તથા બીલડીઓ જેવી અનાય કામની સ્ત્રીઓની રહેણીકરણી તથા આચારવિચાર જોતાં, આપણા પારસી પૂર્વજો, જેઓ પોતાની દીનઆપ્તન અને તેની રાહરસોની જાળવણી માટે અતિ ચિવટ લાગણી ધરાવતા હતા, તેઓ તેવી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાનો અને તેઓને પોતાની પત્ની બનાવી, પોતાનાં પવિત્ર માજ્હબસ્તી ધરમાં દાખલ કરવાનો કોઇ કાળે બી વિચાર કરે નહિ. આ તો જાણીતી ખીના છે, કે હાલમાં જે થોડા ગણતરીના પારસીઓ યુરોપિયન સાથે પરણ્યા છે તેઓનાં ધરમાં મરણ કે ખીજ પ્રસંગ વેળા થતી ક્રિયાઓ વખતે આ વીસમી સદીમાં વટીક પારસીઓની ધાર્મિક લાગણી તપાસીને તેવી સ્ત્રીઓને દૂર કરવામાં આવે છે, તો પછી ૧૩૦૦) વર્ષની વાત ઉપર ધાર્મિક આસ્થા માટે પોતાનું સર્વસ્વ ભોગ આપનારા પારસી વીરલાઓ પોતાના ધરમાં પત્નીઓ તરીકે બીલડીઓ જેવી સ્ત્રીઓને લાવી, પોતાની તમામ પ્રકારની ધાર્મિક બંદગીનો નાશ કરે, એ શું બનવાનું છે ?

ઉવટના શબ્દો.

તમારા હેઝમાસ્તરના જણાવવા મુજબ ૮૦૦) મરદો અને ૩૦૦) સ્ત્રીઓ આબ્યા હોય, અને ૫૦૦) મરદોએ બીલડીઓ સાથે લગ્ન કરી પોતાની ઓલાહ વધારી હોય, તો હાલના પારસીઓ (હિંદુસ્તાનની ૩૫) કરોડની વસ્તીમાં નીતિરિતિ સદ્ગુણો બુદ્ધિબળ વગેરેમાં જે અપ્રપદ ભોગવે છે તે કદીપણ ભોગવતા હોતે નહિ. પારસીઓ આજે પણ પોતાનાં કુઆની “બુલુ બલડ” માટે મગરૂરી ધરાવે છે, અને તેની સ્વચ્છતા જાળવી રાખવાને માટે જુદા જુદા લગ્ન સામે બારે તિરસ્કાર ધરાવે છે, તો ૧૩૦૦) વર્ષ ઉપર પરાનથી આવેલા જરથોસ્તીઓ તે લાગણી દેટલા મજબુત પ્રમાણમાં ધરાવતા હતા, તેનો ખ્યાલ સહેજે થઇ શકે એમ છે. વંદીલદ મુજબ જેઓ જરથોસ્તી દીનની આરાધનાની ખારીક તરીકે અને સદા

સુષકાર્ષના ઉચ્ચ નિયમોનું પાલન નહિ કરે, તેઓ સધળા “દરવંદો” છે અને એ કારણે પારસીઓ જરથોસ્તીઓ સિવાય સધળાઓને “દરવંદ” તરીકે આજે પણ ઓળખે છે, અને તેવા દરવંદોને આજથી માત્ર થોડાં વર્ષની વાત ઉપર પણ જરથોસ્તી ધરોમાં વટીક દાખલ કરવામાં આવતા હતા નહિ. હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી પારસીઓએ આ પરાયા મુલકમાં (૧૩) સદી સુધી એક કોમ તરીકે પોતાની અલગ હસ્તી ટકાવી રાખી છે. તે જુદોન લગો સામે અટકાવ રાખવાથી ખન્યું છે, એમાં જરાપણ શક નથી. જો પારસીઓએ જુદોન લગોને ઉત્તેજન આપ્યું હોત, તો હિંદુસ્તાનની પરકોમની કરોડોની વસતીમાં આપણી કોમની નાની સંખ્યા જોતાં પારસી વસતી ગરક થઇ જત, અને આજે પારસી નામ પણ દુનિયાની સપાટી ઉપર રહેત નહિ.

લા. સેવક,
એદલશ ફરામશ માદન.

—:—

જરથોસ્તી ધર્મની ખોલ કરનારી મંડળી સનમુખ જુની તવારીખોને લગતા સવાલો ઉપર જાણવાજોગ પ્રકાશ પાડતા ઉધરતા ધર્મ અભ્યાસી એવંદ જમશેદ કાવસશ કાત્રક, ખી. એ. નો મત.

જવાબ નં. ૧—ધરાનથી હિંદ આવનાર જરથોસ્તી નરનારીઓ ધર્મની સાચી ધમશ, નીતિના ઉચ્ચ ધોરણને ખાતર, ખચીતજ અત્રે આવ્યા હતા. તેનો પુરાવો અનેક લખાણોમાંથી મળે છે. જુઓ ‘કિસ્સે સંમણુ,’ સોળ સંસ્કૃત શ્લોકો, તથા ધર્મ તેમજ ક્રિયાઓની જાળવણી ખાતર તેઓએ અત્રે ભોગવેલી પુષ્કળ જેહમત તથા હાંદેસા.

જવાબ નં. ૨—નરનારીઓની સંખ્યા ચોક્કસ માલમ પડી નથી, પણ ધરાનની કરોડોની જરથોસ્તી વસતી જોતાં ધારવા મેલે નાસી આવેલાઓની સંખ્યા કાંઈક વધારેજ હોવી જોઈએ. જો કે તેની આપણા પાસે શ્રદ્ધાદત નથી.

જવાબ નં. ૩—અલખત જ્યારે કુટુંબ કખીલા સાથે આવ્યા, ત્યારે અંદર જુદાઓ તેમજ ખચ્યાઓ પણ હોવાજ જોઈએ.

જવાબ નં. ૪—જેટલી ખી સંખ્યામાં નરો આવેલા હોય તેઓ ઉપર જવાબ ૧)માં જણાવવા પ્રમાણે ઉચ્ચ ધાર્મિક નીતિવાળા હોવાથી, શુરા, વીરા, ગોરા હોવાથી કેવળ બીલડીઓજ સાથે લગ્ન કરે એ એક હડહડતું જુદાણું છે. આ એક તદ્દન અશક્ય, હસવાસ્પરખી વાત છે,

જવાબ નં. ૫—હિંદુસ્તાન આવવા અગાઉ પારસીઓમાં જુદીન લામ કરવાનો રિવાજ હતોજ નહિ. ફક્ત એકજ ખાયડી કરવાનો રિવાજ અને કાયદો હતો. જુઓ પહેલવી દીનકદ, માદીગાને હઝાર દાદેસ્તાન (મીં સોરાય જ. ખલસારા, એમ. એ. તો તરંજુમો). ઇરાનથી અત્રે આવ્યા પછી જુદીન લાગે કરવાનો કાયદો નથી. એ માટે યુરોપિયન મુસાફરો ધણી ચોકસાઈથી લખી ગયા છે. (જુઓ Excellence of Zoroastrianism.)

જવાબ નં. ૬—Race એટલે પ્રજા જે ગોરી ચામડી સાથે કાળી ચામડી બળે, તો તેવી કાળીજ ઓલાદ અવતરે એવું સાયન્સે પુરવાર કયું નથી. મીશ્ર લાગે થવાથી ફક્ત ચામડીમાંજ ફરક પડે છે એમ નથી, પણ ગુણ, ખવાસ, ખાસિયત વગેરેમાં ફરક પડે છે. યુનની અસર તેમજ દૂધની અસર છે. પણ હાલના પારસીઓમાં બીસોના જેવા ગુણો જણાતા નથી.

જવાબ નં. ૭—હિંદુ પ્રજા એક સંસ્કૃતી પામેલી પ્રજા છે. તેનો આઠાણ વર્ગ શુદ્ધ આર્ય તરીકે આપણના આગમન વેળા ટકી રહ્યો હતો, તેમજ રજપુત પ્રજા પણ હતી.

જવાબ નં. ૮—હિંદુ, પારસી, યુરોપિયન આર્ય કહેવાય છે. બુદ્ધિસ્તો આર્ય છે.

તા. ૬ :—મારી ગણ મુજબ પ્રોફેસર હોડીવાલાએ આવો મત કદી કેઠે કોઇ આગળ મોંઢ્યો જણાવેલો યા લખાણમાં લખેલો જણાયો નથી.

વધુમાં હું મારા એક જુવાન આશ્રયન મિત્ર સાથે પ્રોફેસર શાપુરશાહ હોડીવાલાની મુલાકાતે તા. ૪-૧૨-૧૯૩૮ અને તા. ૯-૭-૧૯૩૯ ના દિવસો ઉપર ગયો હતો. તેવણની આગલ આ તકરારી ખાતદ રજુ કરી તેમનો એ આખે શો મત હતો તેની પુછપરછ કરી હતી. મને લખતાં ભારે ખુશાલી લાગે છે કે તેમણે આવું કોઇપણ શીક્ષણ બાહાઉદીન કોલેજમાં આપવાનો સાફ ઇનકાર કર્યો હતો. અને પોતાના નામ સાથે લેવાયલી આવી છૂટ માટે સખત અણગમે ત્રહર કરી ખાત્રી આપી હતી કે આ એક ખોટા કૃતવો હતો, અને તે કોઇખી રીતે ટકી શકે એમ નથી. વળી તેવણે જણાવ્યું કે એવી ખાતદમાં મુઝો તીરસ્કાર ખતાવવો વધુ ઇચ્છવાળો છે. ખોન્સીપલ હોડીવાલાએ સેવરે હમોને કહ્યું કે આ ખાતદ વિષે તમારે ખાત્રી કરવી હાય તો મારી છપાયલી કેટાખો તપાસી લેવી કે જેમાં કેઠેપણ આવી કશીખી ખીના મેં જણાવી નથી.

લીં

જમશેદ કાવસજી કાતરક.

જુના જમાનાની તવારીખોના અન્ય લેખો અને ઇતિહાસીક વાખદો વિધવિધ પત્રોમાં ચાલુ પ્રગટ કરનાર અભ્યાસી મી. શાવક એચ. ઝાખવાલા, એમ. એલ. એ. નો મત,

ખાર, મુબઈ,

તા. ૨૪-૫-૧૯૩૯.

મહેરખાન લાહરો,

આપે પૂછેલા અનેક સવાલો ધણી વિદ્વાતાભર્યા અને ફિલ્સુફીભર્યા છે. એને માટે કશી પણ ગવાહી કે શહાદત મળતી નથી. “ક્રિસ્ત-એ-સન્નન” જેવી કેતાબો-માંથી કાંઈ છુટાં છવાયાં લખાણો મળે છે, પણ તે આધાર વિનાના. હા, પ્રોફેસર હોડીવાલા મારા ખાસ મિત્ર હતા; પણ તેમની થીઅરીઓ જેઓ ઉંડા અભ્યાસમાં ઉતરી માનદયસ્તી રોશનીથી જોઈ શકે તેઓ માટેજ હતી. તે થીઅરીઓ સાધારણ માણસો આગળ સાધારણ થઈ પડે, અને ‘માજે વખતે તેનો દુરોપયોગ થઈ પડે છે.

આપણે થોડા આવ્યા અને ધણી થયા તેનું કારણ પરસ્પરિઓ સાથે સંભોગ કાઢી એમ કહેવું એ સત્યથી વેગળું છે. તે તો માનદયસ્તી રોશનીનો આતશ આપણાં જીગરમાં પ્રજ્વળ થતો હતો કે જેનાં જોરથી આપણામાં ને આપણામાંજ વધારો થયો હતો તેને લગતું કારણ હતું. તેમ વળી જેમ દરેક વર્ણમાં અને છે તેમ પારસીઓએ બીજી જાતિઓ સાથે સંભોગ કાઢી પણ હોય તે બી ના પડી શકાય એમ નથી. પણ તે માત્ર મનોવાસ્તવ પુરી પાડવા હતું અને નહિ કે પારસી ટોળો વધારવા.

આ સધળો સવાલ જેને અંગ્રેજીમાં Ethnology કહે છે તેની સાથે જોડાયેલો છે. તે માટે સાધારણ શીખતા વિદ્યાર્થીઓ આગળ એવું શિક્ષકે બોલવું એ ભારે જોખમકર્તા છે, કારણ કે તે માટેની ફિલ્સુફી તેમજ શાસ્ત્રી સમજાવટ નથી માસ્તર કને કે નથી વિદ્યાર્થીઓ કને; આથી ગેરસમજુતી થઈ આડે મારે ઉતરવાનો ભય પેદા થાય છે.

આપના સવાલો વિદ્વાતાભર્યા છે, અને તે થોડાજ સમજુઓ માટે હોવા જોઈએ. મજકુર માસ્તર સાહેબે તેમને સાધારણ વિદ્યાર્થીઓ આગળ ભયડી મારી તેમનું ગૌરવ ઓછું કરી નાખ્યું છે, અને જેમાંથી ઉંડા ખ્યાલનો સુવાસ નિકળવો જોઈતો હતો ત્યાંથી તેમણે દુર્ગંધને ગતિ આપી છે. મૂળ તત્વનો દરજ્જો ઉતારી પાડી વિદ્યાર્થીઓ આડે રસ્તે સમજી જાય એવો ભય તેમણે ઉત્પન્ન કર્યો છે.

લા. સેવક,

એસ. એચ. ઝાખવાલા.

જરથોશ્તી ધર્મ-પુસ્તકોનો ઉલ્લેખનુમની નજરે અભ્યાસ કરી, ધાર્મિક
 ફીલસુફીઓનાં વિષયો વિષયો ઉપર પુસ્તકો પ્રગટ કરનાર
 ડૉ. ફરામરોજ સોરાખી ચીનીવાલા, એલ. એમ. એન્ડ એસ.
 ના અભિપ્રાય.

મહરખાન શેઠા,

આપણા પ્રશ્નો વાંચ્યા છે. પારસી હિંદમાં કયારે આવ્યા? કેટલી સંખ્યામાં
 આવ્યા? ઇરાનમાં એવો કયો પ્રસંગ થયો કે જેથી તેઓ ઇરાનની શહેનશાહતના
 પડવા પછી સો વર્ષે આવ્યા? આવી બધી બાબતો એટલી તો અધિકારમાં છે કે
 તે વિષેની એકબી બુરદાન કંઈ બળતી નથી.

કિસ્સે સંજનની વિગત સિવાય બીજો એકબી લેખીત પાથો તે બધાને
 માટે નથી. એમ છે માટે આજે કેટલાક એમ ધારવા લલચાય છે કે ઇરાનની
 શહેનશાહતના વખતથીજ પારસીઓ હિંદમાં હશે વિગેરે. એવી વસ્તુસ્થિતી છે.
 તેટલીબી જો કોઈને ખબર નહિ હોય અને પછી તમોએ કહ્યું છે તેવું બોલે તો તે
 માણસ નરમ શબ્દોમાં બોલીએ તો તદ્દનજ બેખબર ગણાય, યા તેના બોલવામાં
 કંઈ ટુપી સ્વાધિં મતલબ કોઈને ખોટી રીતે તાણો મારીને તેનું તેમ બીજનું
 દીલ દુઃખવવાની હોય.

પારસીઓ હિંદમાં આવ્યા, ઇરાનથી આવ્યા, યજ્ઞદેગર્દના પડવા પછી
 સો વર્ષે આવ્યા, એ બાબત જો કિસ્સે સંજનમાં છે તે સત્ય છે, એમ અમે
 લોકોને માનવાને કારણ છે.

તેઓ મહા બુદ્ધિશાળી હતા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ ૩૩ કરોડની તે
 વખતની મઝદયરની દુન્યામાં એક સમાજના હતા.

તેઓ અગાઉથીજ પુરેપુરો બંદોબસ્ત કરી, પુરી સામગ્રી લઈ, પોતાની
 વસ્તી-વારી સાથે પુરી તૈયારીથી આવેલા હતા. તેઓના આવવાની નોંધ કિસ્સે
 સંજન વગર બીજો કસેથી મળતી નથી. છતાંબી આમ માનવાનાં કારણો અને
 સાધનોને પુરો ટેકો છે કેમકે એવી પુરી સામગ્રી વગર આવેલા લોકો ૧૩૦૦
 વર્ષો લગી પોતાની અસહ્ય જેવી હાલતમાં ટકી શકેજ નહિ. સામગ્રીમાં કયાસ
 હોય તો હિંદના ૩૩ કરોડ લોકોના દરીઆવમાં મજ' થઈ જાય. અહિંઆ
 પુરતી સામગ્રી કહી છે તેમાં સીરફ દુન્યાદારીની સામગ્રીની તેહકીક નથી પણ દીન
 બાબે સજ થઈ, દીનને લગતી યસ્તની સામગ્રી ધરાવવાનો અર્થ છે. પુરી સામગ્રીમાં
 કુટુંબ કબીલાની પુંથું હાલત રાખીને દીનના મોતેબર કાયદા પ્રમાણેના અર્થ છે.

હિંદમાં અસલવારેથી જરથોસ્તી શહાનશાહતના પુરાણા જમાનાથી પારસીઓ વસતા હતા એ વાત ઇતિહાસીક છે. પણ ઇરાની શહેનશાહત પડવા પછીથી થોડે થોડે વખતે ઇરાન દેશમાંથી અનેક દેશગમનો થઇ રહેલાં હતાં તેની ઇતિહાસીક નોંધ અરબી સાહિત્યમાંથી રશીઅન સાવાંઓએ શોધી કાઢી છે જેમાંની એ નોંધો એશીઆટીક જર્નલમાંથી આપણા વિદ્વાન બાઈ સર ક્રોયાણએ સાંજ-વતમાન અંકમાં આપી છે. ત્યાં એવાં અનેક દેશ ગમનોમાં કિરસે-સંજનનું દેશ ગમન હોય એમ આજે મનાય. તે બધાં દેશ ગમનો કુદુંથ કબીલા સાથનાં અને સામગ્રી સાથનાં હતાં. એમ ત્યારે કિરસે સંજનની વાત માનવામાં ઇતિહાસની સુચના છે. તેમ ૧૩૦૦ વર્ષ લગી પારસીઓ અસલ ઇરાની જરથોસ્તી માઝદયસ્તી ખાસીઅતો સાથના જેકે ધ્રણા (Degenerated) થએલા રહેલા છે અને ચોક્કસ ઉમદા સ્વભાવો ખતાવી રહે છે. એવી પ્રજાઓની ખાસીઅતનું પ્રદરશન થવાની વિગતથી તે માન્યતાને ટેકા આપે છે.

જ્યારે પારસીઓનાં દેશ ગમન થવાની જાહેર નોંધ દુન્યાના કોઇથી ઇતિહાસમાં હોય નહિ, જ્યારે દુન્યાના વિદ્વાનોમાં વસવસો હોય કે ખરેખરજ પારસીઓ અસલથીજ હિંદમાં છે અને કાંઇ દેશ ગમન કરી યઝદેગદ્ પછી નહિ આવ્યા હોય, જ્યારે એવી વસ્તુસ્થિતી હોય, ત્યારે પેલા સવાલો કે તેઓ કેટલા હતા? કેટલાં ખત્રાં? કેટલા માટીડા? કેટલા છોકરાં-કેટલા કુમારા? કેટલા પરણેલાં હતાં? એવા સવાલોની ત્યાં જગાજ કયાં રહી? એવા સવાલોને પુછવા એ પારસીની અંદરની ચાલતી ચળવળોની અજ્ઞાનતા ખતાવવા જેવું છે કેમકે પારસીઓના દેશ ગમન વિષે, અનેક વખતે અનેક લખાઇ રહેલું છે. જેમાં એજ તાત્પર્ય કે ક્યારે આવ્યા તેની કોઇનીથી ખબર નથી. પણ તેઓ દીનને ખાતર આવેલા, માટે પુરા સત્યવાન હતા, નદતીક, સાચા દીનના ફર્માન મુજબ ચાલનારા, હવસોને બાંધનારા પારસી મર્દો હતા અને ભવિષ્યની પારસી પ્રજાને ઉપયોગી થવાની દુર ઉમેદને રાખીનેજ આવેલા હતા. કંઈ પૈસા ટકાને માટે ભૂખના વાખાના મારેલા આવેલા હતા નહિ. કેમકે ઉપર કહેલાં અનેક દેશ ગમનો જેઓ પુરી સામગ્રી સાથ થએલાં તે બધાંઓ આજે રહ્યાં નથી. હિંદમાં દખખણમાં, તેમ ઉત્તર કેશ્મીરમાં, તેમ દક્ષિણ પુર્વ યુરોપ અને આઘનીઝ તારતરી તરફનાં દેશ ગમનો વિગેરે આજે મનાય છે પણ તે બધાંઓ આજે રહ્યાં નથી. પણ સીરફ પારસી પ્રજાજ રહી છે એજ ખતાવે છે કે આપણા શુઝર્ગવાર વડવાઓ જાહેર સામગ્રી ઉપરાંત દીની સામગ્રીથી ઉપર કહેલા ભવિષ્યમાં અસલ પ્રજાનો પાયો રાખવાની ઉમદા નેમથી આવેલા માટેજ દીની યસ્નની અરકતોને લીધેજ આજે રહી શકેલા છે. બધા હાડેસા પડેલા હોવા જોઇએ કેમકે મને તેવી થોડી

સંખ્યા હોતે તોખી પ્રજાઓની સંખ્યાના વધવાના હિસાબ પ્રમાણે લખખોથી ૧૩૦૦ વર્ષમાં વધવા જોઇએ પણ તેને બદલે કક્કત લાખ જેટલાજ છે. એજ કહે છે કે પારસીઓ ઉપર હાંડેસા પડેલા હશેજ. અને તેઓ પર-ઓરતથી દુરંજ રહ્યા હશેજ. નહિ તો તેઓ હાંડેસા છતાંખી સંખ્યામાં ઘણાજ વધી જમ શકતે.

આવા આવા અનુમાને સિવાય આપણા વડવાઓના આવવા માટેનાં બીજાં જાણવાનાં સાધનોજ રહ્યા નથી. પારસી શબ્દની વ્યાખ્યા સીરફ પારસ પ્રાંતના રહેવાસી તરીકે-થઇને અટકતી નથી. પણ તેમાં હવસોને મારવાની લાયકાત મેળવવાનો અર્થ છે જે અર્થ પારસી મદ' શબ્દમાં રહેલો છે.

પારસ દેશની કદીમમાં કદીમ મદ્રેસાના મહા પુન્યશાળી તેઓ હતા તેઓને માટે એમ શીખવવું કે તેઓએ બીલડીઓ સાથે લમ કર્યા એ આખી પારસી કોમનું લાએબલ છે. એવાં અનેક લાએબલો આજે થમ રહ્યા છે, તેઓમાંનું આ એક છે. પારસી પ્રજા એવાં લાએબલોને આડી નજરે જોતી નથી એજ તેઓનો ઉમરાવ સ્વભાવ, ઉચી મનોવૃત્તી અને ઇરાની ખમીર દેખાડે છે. તેમાંથીજ પારસીઓ બીલડીને પરણેલા નહિ તેની સત્તા જણાઇ આવે છે. બલે ને અપવાદ હોય.

આ બધા ૨, ૩, ૪, સવાલો તદન જવાબ આપવા માટે અશક્ય છે! પાંચમો સવાલ જુદાન લમો માટેનો છે. એ સવાલ પારસી કોમમાં ઘણો ચરવાયો છે અને તેને ઓર ચરવાવીને વખત બરગાદ કરવામાં કંઇખી અર્થજ નથી, પણ આટલી નોંધ બસ થશે કે આજે પારસીઓ કંઇ પ્રજા તરીકે રહ્યા નથી પણ તેઓ એક નાની કોમ તરીકે રહ્યા છે.

અસલ પારસી પ્રજાઓમાં લગભગ ૧૦૦૦ જંટલા વર્ગો હશે; તેઓના પેટા વર્ગો હશે એમ ગ્રીક લોકોના ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડે છે પણ તેઓની મહા પુન્યશાળી ભવ્ય અનજુમન હતી, તેઓના મહાન કાયદાઓ હતા, તેઓના માર્ગાઓ ઉપર શહેનશાહતના અનેક ચદતા ઉતરતા તખ્તના મોટા ઉમરાવ વર્ગો દીન દરતુરો વિગેરે હતા, તે બધા કાયદાઓને ચલાવવાની તે જમાનાની કોરટ હતી. એ તેહકીક માતીકાંન નામની પહેલવી ચોપડીમાંથી માલમ પડે છે. આવા બધા કાયદાઓમાં લમ કરવા માટેના કાયદા શું? કયા? અને કેવા હશે? તે બધું જો આજે કંઇખી પ્રકાશમાં રહેવા પામ્યું હોતે તો આ જુદાન લમ બાબેના કંઇક ઝંખો ખ્યાલ રહેતે, પણ પારસીઓએ એક કોમ તરીકે કંઇ જુદાન લમને ઉતેજન આપ્યું નથી એ વાત સલ છે. પણ પારસી પ્રજામાં શું હોય? એ વાત નોખી છે. પારસી કદીમ કાયદાઓના અધીકારની છે. તે અધીકારને ફેરવનાર અધીકારીઓની છે, જેને પારસી જેવી નાની કોમને લાય પાડી શકાય નહિ. પારસીઓ પોતાની કોમને

પારસી તરીકે રાખવાજ પર-ઓરત સાથે લગ્ન કરવા ના કહે છે એજ ખતાવે છે કે પારસીઓમાં પર-ઓરતને પરણવાને તિરસ્કારજ છે.

જો આજના ૧૩૦૦ વર્ષ લગીના દુરની નસલના પારસીઓમાં પર-ઓરતને પરણવાને આટલો તિરસ્કાર હોય તો તે ધરાનથી તુરતજ આવેલા પારસીઓમાં એ વિચાર આસ્માન અને જમીન જેટલા દુરજ હોય એમ કાંઈખી સાદી અચ્છલે વિચારી શકે.

પારસીઓની શહેનશાહતની નકલ પશ્ચિમની દુન્યાએ કીધી છે તેમાં પારસી કાયદાની નકલખી થઈ છે એવી હકીકત તમે લોકોમાં જણવી હોય તો તમે સાહેબો આપણી કામના પહેલ્વીના વિદ્વાન મી૦ સોહરાય બલસારાએ જાહેર કરેલી માતીકાંન નામની ચોપડી વાંચીને તમે પોતપોતાના ખ્યાલ બાંધી લેશો.

પણ એમ કહેવું કે અસલ પારસીઓ જેઓ અહિંયાં આવ્યા તેઓ ઐરાં વગર આવ્યા અને બીલડીને પરણ્યા તે અધમમાં અધમ જુદું છે. આજે એક જાનવરમી પોતાની વસ્તીને મુકીને નહાસતું નથી તો ધરાની શહેનશાહતના પડયા પછીનાં સો વર્ષે કે જ્યારે અધું શાંત હતું અને નવી શહેનશાહતના રાજ્યઅમલ તરફ જરથોસ્તીઓ ફેલાયલા હતા જ્યારે તુરતાતુરતની નહાસભાગ જેવું કશું હતુંજ નહિ, તેવે વખતે પારસી જરથોસ્તી જેઓ જરથોસ્તી દીનને પોતાની ઓલાદને આપવા માટેજ, જરથોસ્તી તરીકે રહેલા તેઓમાંના કેટલાકો ખુદ દીનને જાળવવા એટલે પોતાની ઓલાદને તે દીન સપુરદ કરવા હિન્દમાં આવે તો તેઓ વસ્તીને પાછળ મુકીને ચાલી આવે એ માન્યતા કેમજ ઉભી થાય.

તો પછી પારસી મર્દો જેઓ હર-જમાંનમાં દીલ આઝાદ એટલે સાચા નીખા-લેશ અને દીલકુશાદ કંઈખી ઢોંગ વગરના હતા તેઓને કેમજ રૂચે? જે માણસને ઐરાં-છોકરાની પોતાની ઓલાદની કદર નહિ હોય તેને દીનની કદર રહેજ નહિ. તો પછી તેને નહાસવાની શું જરૂર છે? કાં નહિ મુસલમાન થઈ રહે? પણ જો દીનને ખાતર નાહસે તો તે દીન ઓલાદને મળે માટે નાહસે. ત્યારે ઓલાદને શા માટે ત્યાં મુકી આવે ?

સવાલ ૬ થો—પ્રજાઓ તેઓની ઓલાદો તેઓની (Race-cult) વિગેરે વિગેરે સવાલો વિદ્યાના છે. (Race-cult) એટલે પ્રજામાંની દેખાતી માન્યતાઓ દીનોની અંદરથી ઉતરે છે. પારસીઓમાં જો અસલ (Race-cult) હતે નહિ તો પારકા લોકો સાથે બેઅંદાજ ભલભ જવાથી ૧૩૦૦ વર્ષ લગી તે અસલ દીન અને તેના (Cult) સાથે આજે રહી શકાતે નહિ. આ (Race-cult) અને બહારના દેખાવોના સંબંધની ખાતરી વિદ્યાને લગતા અનુભવ ઉપર રચાયેલી

છે. જેને કોઇ આજે ઝરાબર જાણતું બી નથી અને જેનો જવાબ કોઇ દુકંમાં આપી શકેલી નહિ.

એટલું જ કહી શકાય કે એ પ્રગ્નનો સિદ્ધો ધડીધડી કાંઈક પ્રમાણમાં બહારની વાસ્તવને લીધે અને પોતાના અસલ રીતરિવાજ ઇતિહાસ વિગેરેથી એખબર રહેવાને લીધે બદલાયા કરે. એમ તો ખુદ ઇરાનમાં આપણા જરતોશ્તી અને ખુદ ત્યાંના મુસલમાન ઇરાનીઓ વચ્ચે મોટો ફરક દેખાય છે. એક એકની એક પ્રગ્ન છે. ધર્મ જેકે જુદા છે. વળી ખુદ ઇરાનમાંથી પારસી જેવા કેટલાક કાળી વર્ણનાં છે. તેઓ ત્યારે બીલડીઓને ક્યાં પરણવા ગએલા? કંઈથી સહાદત વગરની ચીજને જ્યારે મનાય નહિ, જ્યારે તેને બીજા પાસે બોલાય નહિ, તો પછી છોકરાઓની આગળ તો કેમજ શિખવી શકાય? હીરોડોટસ, ટીશીઅશ, એનોફ્રીન, વિગેરે જુનાં ગ્રીક અને બીજાં રૂમી લેખકો ઇ. સ. પુર્વમાં પારસી પ્રગ્નની જે ખુબીઓ વિષે બોલી ગયા છે તેવી ખુબીઓ તો આજે ધણે મોટે ભાગે પારસીઓમાં દેખાય છે. એવાં એવાં બીજાં અનેક કારણોથી આજે સિદ્ધ થઇ શકે છે કે પારસી લોહી બીજા બધી પ્રગ્નની સરખામણીએ ધણું જ શુદ્ધ એટલે પોતાનાં નેયાગાંને જેવું જ છે.

લી. ડૉ. સો. ચીનીવાલા.

—:૦:—

મુંબઈની સર જમશેદજી જીજીભાઈ જરથોશ્તી મદ્રેસાના અવસ્તા-પહેલવીના શિક્ષક મીં ખુદાબક્ષ એદલજી પુનેગર, બી.એ.નો મત.

૧૪૬, ગીરગામ રોડ,

મુંબઈ નં ૦ ૨,

તા ૦ ૪ થી એપ્રિલ, ૧૯૩૯.

મોખેદ સાહેબ જમશેદજી પીરોજશા તથા બીજા સાહેબો જોગ.

મહેરબાન સાહેબો,

શ્રી અંકલેશ્વર ખાતેની એક હાઇ સ્કૂલના હેડ માસ્ટરે આપણા બાપદાદાઓના સંત્રધર્માં જે લાગણી દુખવનારા વિચારો પોતાની નિશાળના કુમળાં છોકરાઓના મનમાં ઉતાર્યા છે, તેના સંત્રધર્માં ફરિયાદ કરનારો અને તેને લગતા કેટલાંક પ્રગ્નો પુછાવનારો પત્ર મળ્યો છે, તેના જવાબમાં નીચે મુજબ લખી જણાવવાની રજા લઉં છું:—

ખરેજ દલગીરીભર્યું તેટલું જ ઇપકાને પાત્ર એ લેખાવું જોઈએ, કે એક

હાઇ-સ્કૂલના હેડ માસ્તર પોતાની જોખમદારીનો ખ્યાલ ન કરતાં, ઉધરતાં બાળકો કે જેમને કેળવવાનું અને નહિ કે હુલકાવવાનું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું છે, તેઓના મન પર તેમના આપદાદાઓની નાલેસી કરનારા વિચારો દેસવવામાં પોતાની વડા શિક્ષક તરીકેની ફરજ સમાવશી લેખે છે. જે આમત એ વડા શિક્ષકે હાથ ધરી તે ઉપર નક્કીપણે કરશે અભિપ્રાય આપવાની હાલતમાં આપણે નથી ત્યારે તે આમત પર ઉધરતાં બાળકોના મનમાં ઝેરી વિચારો દાખલ કરવામાં એ વડા શિક્ષકે મોટી ઠપકાને પાત્ર બૂલ કરેલી જણાય છે.

ઉધરતાં બાળકોને નિતિને રસ્તે કેળવવાની જરૂર દરેક નિશ્ચયે સિંચકારવી જોઈએ છે, તેને બદલે તેમનાં કુમળાં મગજમાં ધર્મને લાંછન લગાડનારા અને કોમને હીંચું લગાડનારા વિચારો આમેજ કરવામાં આવે, તો તે વાજબી ઠરાવી શકાયજ નહિ.

પારસી કોમના આપદાદાઓએ પોતાના ધર્મની જળવણી અર્થે પોતાનો દેશ અને માતૃભૂમિ છોડી, પોતાની માલમિલકત સર્વેને તીર્જાજલી આપી, અનેક મુસીબતો વેડી એક પરાયા મુલકમાં આવી વાસો કર્યો, તો તેજ ધર્મિક લાગણીવાલા આપદાદાઓ પોતાના સંસારને છિન્નભિન્ન કરનારી જુદીન લગનની મોહિનીમાં ફસી પડે એ માનતુંજ ખોટું છે. વળી તેઓ હવસના ખ્યાલથી એવી જુદીન ઓરતો સાથે લગન કરવા તરફ પ્રેરાયા હોય, તો શું તેઓને ઉંચ કુળની ઓરતો ન મળતે, કે તેઓ દુબલીઓ સાથે સંસાર માંડી બેસતે. હડિસાના માર્યા ધર્મ અને સંસારની જળવણી અર્થે જ્યારે તે આપદાદાઓએ પર-મુલકમાં આવી આસરો લીધો, ત્યારે શું તેઓમાંના મરદો અહિંયા ચાલી આવ્યા અને પોતાના કુટુંબની અને કોમની જાનુઓને ધરાનમાં રખડતી રહેવા દીધી હશે, યા શું તે વખતે મરદોની સંખ્યા મોટી અને જાનુઓની સંખ્યા અતિ નાની હશે, કે અહિંયા આવનારા જેમ જણાવવામાં આવે છે તેમ ૧૧૦૦ માંથી ૮૦૦ પુરૂષો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓ હતા? એ બાબે કશું પણ નક્કીપણે જણાવી શકાય એમ નથી. આપણા પૂર્વજો અત્રે આવ્યા તે વખતની તવારીખમાં હેઝર વર્ષન મલત્તા જણાય છે, તો તેવી અધિકારી વિગતો ઉપરથી નક્કો અનુમાન કાઢી, ઉધરતાં કુમળાં બચ્ચાંઓનાં જીગર અને મન પર અધર્મી અને અવિવેકી વિચારો ઠસાવવાથી દરેક સાચો મુંહરજ બાઝ આવ્યા વિના રહેજ નહિ.

આપના સવાખીને સંબોધીને મારા વિચાર નીચે મુજબ રજુ કરવાની રાજ લઉં છું :—

પ્રશ્ન ૧ હો :—અલખતાં, ધરાનમાં ધર્મ અને સંસારની જળવણી ન થવાના સબબે આપણા નીઆગીનો પોતાનો જન્મદેશ છોડી અત્રે આવ્યા હતા.

પ્રશ્ન ૨ જો :—આપણા આપદાદાઓ અત્રે આવ્યા, ત્યારે તેમની સંખ્યા અને તેમાં પુરૂષો તથા ઓરતોની સંખ્યા કેટલી હતી તે નક્કીપણે કહી શકાય એમ નથીજ.

પ્રશ્ન ૩ જો :—જ્યારે આપણા નીઆમાનો અત્રે આવ્યા, ત્યારે પોતાનાં જૈરી-ઝોકરાંઓને ત્યાં છોડીને આવ્યા હતા એમ કહેવું વાજબી ઠરાવી શકાય નહિ. તેઓ એટલા લીચમરા ન હતા, કે પોતાનાં બહાનાં જૈરી છોકરાંઓને ત્યાંના જુઝમગારોને સોંપી પોતે એકલા અત્રે ચાલ્યા આવે, એટલે અત્રે આવનારાઓમાં નાનાં મોટાં સર્વે હોવાજ જોઈએ.

પ્રશ્ન ૪ થો :—જ્યારે ધર્મ અને સંસારની જાળવણી અર્થે આપણાં પૂર્વજો અત્રે આવ્યા, ત્યારે તે ધર્મ અને તે સંસારની ખોરવણી કરનારાં જુદીન લગ્નો તેઓ કદી પણ કરવાને લલચાયા હોય એમ માની શકાતું નથી, અને તેખી દુનિયાઓ સાથે જોડાવામાં તેમને કશું ખોટું લાગ્યું નહિ એમ માનવું વટીક તેમની નાલેસી કરવા સમાન થઈ પડે એમ છે.

પ્રશ્ન ૫ મો :—જરથોસ્તી ધર્મમાં કે પારસી સંસારમાં જુદીન લગ્નો કરવા માટે કદી પણ છૂટ આપવામાં આવી નથી, એટલે એવા લગ્નો કરવાનો રિવાજ હોમ શકેજ નહિ.

પ્રશ્ન ૬ ઠો :—“Race” એટલે “ઓલાદ.” સામાન્ય રીતે ગોરી પ્રજાના આળકો સફેદ ચામડીવાળા હોય તેમાં નવામ નથી, જો કે તેમનામાં પણ બધાક સામગી અને કાળી ચામડીવાળા પણ હોય છે, અને તે “કુદરતના ફાંટા” કહેવાય. સાધારણ રીતે એમ કહેવામાં આવે છે, કે વણુશંકર લગ્નોથી હલકી વણુના આપ યા માના લક્ષણો ઓલાદમાં ઉતરે છે, અને તેને ચામડીના રંગ સાથે ખાસ સંબંધ હોય એમ દીરતું નથી.

પ્રશ્ન ૭ મો :—આ સવાલનો જવાબ વાળવાની હું જરૂર જોતો નથી, કારણ કે તે વખતની પ્રજાઓ આર્ય અને અનાર્ય એકમેક સાથના સંબંધમાં આવી પણ હોય અને તેના પરિણામમાં તેઓ વચ્ચે લગ્નો થવા પામ્યાં પણ હોય, પણ તે તેમના ધર્મો અને સંસારની તજરે વાજબી ઠરાવી શકાય હોય યા નહિ, તે નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે.

પ્રશ્ન ૮ મો :—આપણા મહાન અશો પેગામ્મર સાહેબે જન્મ લીધો તે વેળાની પ્રજાને આર્ય તરીકે લેખવામાં આવે છે. હિંદુ સાહિત્યમાં એ “આર્ય” શબ્દ મળે છે તે આપણા ‘અર્ય’ને મળતો છે, કે જે ઉપરથી ‘અર્ય’ને ધરાન અને ‘અર્ય’ને વચ્ચે ધરાનવેજ નિકળ્યા છે, તે આર્ય પ્રજા

જરૂરજ સાહેબના આવવા પછી એ ભાગમાં પાછળથી વહેંચાઈ ગઈ અને તે બન્ને હિંદુ તથા મરાઠી પ્રજાઓ સામાન્ય રીતે આવી તરીકે યાદુ રહી, એમ લેખી શકાય.

લા. સેવક,
ખોદાબક્ષ એડલજી પુનેગર.

—:૦:—

જુના જમાનાની તવારીખો ઉપર અજવાળું ફેંકનારા લેખોથી બાણીતા થયેલા ઉધરતા અવસ્તા-પહેલવી અને સંસ્કૃત સ્કૉલર મીં બસ પેસતનજી ખરડી, એમ. એ. નો મત.

પીટીટ પારસી ઓરફનેજ,
લાલખામ, પરેલ, મુંબઈ.

મહેરબાન સાહેબો,

આપે જે બાબતસર અભિપ્રાયો માંગ્યા છે, તથા જે બાબત ઉપરથી અભિપ્રાયો માંગવાનું કારણ મળ્યું છે તે જોતાં માલમ પડે છે, કે અંગ્રેજીશ્વરની હાઇ સ્કુલના હેડ-માસ્ટર સાહેબે અવિવેકી અને પારસીઓને ખોટું લગાડનારું પગલું બંધુ છે.

પારસી જરથોસ્તીઓને તેમના બાપદાદા તરફથી વારસામાં ઉંચામાં ઉંચું ચારિત્ર મળ્યું છે એમાં કાંઈ શક નથી. જ્યાં પારસીઓ ગયા છે ત્યાં તેઓ પોતાની નેકી, નીતિ અને ચારિત્ર પુરતા પ્રમાણમાં જળવવી રહ્યા છે. ઇતિહાસના અને મુસાફરીના દરેક પુસ્તકોમાંથી આ બાબતસર પુરાવાઓ મળે છે, અને પરદેશી લખનારાઓ થું કે આપણા દેશના લખનારાઓ, ઇતિહાસકારો, મુસાફરીનું વર્ણન લખનારાઓ ગમે તે કહો તે લોકો પારસી રીતભાત, પારસી નીતિ, નેકી અને પારસી ચારિત્રને માટે પોતાનાં પુસ્તકોમાં જળજળ તારીફ કરી ગયા છે. એટલુંજ નહિ, પણ મેં મારી ઇતિહાસની શોધખોળ દરમિયાન જોયું છે, કે યુરોપીયો જ્યારે પહેલવહેલા હિંદમાં આવ્યા, અને જ્યારે તે લોકો સુરત, બરૂચ, ખંભાત, દીવ વગેરે ઇતિહાસીક સ્થળોના પારસીઓના સમાગમમાં આવ્યા, ત્યારે તે લોકોએ પોતાના દેશમાં રહેનારા પોતાના વડાઓની ઉપર કાગળો લખ્યાં, તે કાગળોમાં પારસીઓના ઉંચા સદ્ગુણ અને નેકીની તેમજ મીલનસાર સ્વભાવ અને હુશ પ્રમાણિકપણાની બારોબાર તારીફ કરી છે. આવાં કાગળોને Factory Dairies અથવા Factory Records કહે છે, અને તે અષાં આજે પણ Record

Offices ની અંદર મેળુદ છે. વધુ મોટે Cambay and Surat Factory Records અને Mathwold letters to the Directors of the E. I. Company અને Ovington Voyage to Sprat નામની ચોપડીઓ અને Records નો હવાલો વાંચક વગેરે આપું છું.

હવે આપ સાહેબોના પ્રશ્ન ઉપર આવું છું.

પ્રશ્ન ૧ હા ના જવાબમાં જણાવવાનું કે, જે પશુ નરનારીઓ ઇરાનથી આવ્યાં તેઓ ધર્મની ભારે ધગશ લખનેજ આવ્યાં હતા. આ બાબતસર તો યુરોપના વિદ્વાનોની અને આપણા વિદ્વાનોની ચોપડીઓ મુરતા પુરાવા આપે છે. ધર્મને લીધે અને નીલિનાં ઉંચા ધોરણને લીધે તો પારસીઓએ પોતાનો વહાલો દેશ છોડ્યો હતો, એમ કોણ ના કહી શકે ?

પ્રશ્ન ૨ જના જવાબમાં જણાવવાનું કે, આ સવાલનો નિર્ણય કરવો લગભગ મુશ્કેલ છે. નરનારીઓની સંખ્યા કેટલી હતી એ મેળવવાનું કામ અઘરું છે અને તકરારી તો છે, પણ ઇતિહાસ ઉપરથી એમ માલમ પડ્યું છે, કે ઇરાનથી ભુદા ભુદા ટોળા (group) માં ઇરાની નર, નારી અને બાળકો આવ્યાં હતાં, અને તેઓ વહાણો ભરાઇ ભરાઇને આવ્યા હતાં, અને સંખ્યા બેશક ઘણી વધારે હતી. આપ સાહેબોએ લખી તેટલી નાની તો નહિજ.

પ્રશ્ન ૩ જનો જવાબ:—ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે નર, નારી અને બાળકો એમ હતાં અને તેમાં નાનાં, જુવાન, પૌઠ અને ધરડાં સર્વેજ હોવાં જોઇએ. કાંઇ જુવાનીઓ નાસી આવે, અને માઆપ, ધરડાં અને બાળકોને તે દેશમાં સંકટમાં નાંખી આવે એમ અસલી નેકી, નીતિવાન ઇરાની પ્રજા તરફથી આપણે એવી આશા ન રાખી શક્યે.

પ્રશ્ન ૪ થા નો જવાબ:—બીલડી અને દુબળીઓ સાથે મળી જવાની અને લમ કરવાની વાત તદ્દન નાપાયદાર અને ગલત માલમ પડે છે. મારા જ્ઞાન અને વાંચનમાં કોઇ પણ સત્તાધારી ચોપડીમાં કે અભિપ્રાયમાં આ બાબત વણુવી નથી. ઉપર કહ્યું તેમ નીતિ અને નેકી અને અશોષના ઉચા તરીકાવાલા અસલી ઇરાની નર નારીઓ તરફથી ધર્મની અને નેકીની વિરુદ્ધની બીના બની હોય એમ માની શકાતું જ નથી. એ લોકોની ધગશ અને નૈતિક આદર્શ આપણે ધાર્મિક તેના કરતાં પણ બહુજ ઉંચા હતા એમ સ્પષ્ટપણે જણાય છે.

પ્રશ્ન ૫ માનો જવાબ:—પારસીઓ ઇરાનથી આવ્યા તે આગમજ “આસ” વર્ગ એટલે અમીર-ઉમરાવો અને “આમ” વર્ગ એટલે પ્રજા-રૈયત અને સાધારણ વર્ગમાં ભુદાને પરણવાનો રિવાજ હતો નહિ. હા, આપવાદો હતા-એમ ફરક

ઢેકાણે હોય છે તેમ તે રિવાજ સર્વમાન્ય હતોજ નહિ. લગ્નની આખત ઉપર તે પારસી ધર્મ અને સાહિત્યમાં બહુજ નૈતિક ભાર મૂકેલો છે. માટે તે વેળાએ જુદીન લગ્નની હિમાયત હોયજ નહિ. (જુઓ Ancient Persian Civilization by Huart; Persian Women and their ways by C. Colliver Rice; Practice of kith and kin marriages in old Iran by Shams-ul-Ulma Dr. Dastur Darab Sanjana; and Dinkard Volumes.)

પ્રશ્ન ૬ કાનો જવાબ:—ગોરી અને કાળી પ્રજા એ ફક્ત Race નો તફાવત છે એમ ગણવાનું નથી. Aryan પ્રજામાં પણ ગોરા અને કાળા આવે છે છતાં તેઓની Race એકજ છે. અલખત Race એક બીજા સાથે લગ્ન સર્વધર્મમાં આવે તો ઘણા વખત જતાં પ્રજાનું મિશ્રણ થઈ જાય એમાં શક નથી. ઉંચી Race ની છુન અને તોષમ ઉંચી છે એ વાત પણ ખરી છે.

પ્રશ્ન ૭ માનો જવાબ:—આજથી લગભગ ૧૩૦૦ વર્ષ ઉપર પારસીઓ હિંદમાં આવ્યા, ત્યારે પણ આર્યો અને અનાર્યોનો ભેદ હતો. શુદ્ધ આર્યો તે મધ્ય-એશિઆમાં રહેતી બળવાન અને નેફીનીતિની પ્રજા હતી, કે જે પંજાબમાં ઉતરીને પછી આખાં હિંદમાં અસલના વખતમાં ફેલાઈ હતી. આપણા વડવાઓ મધ્ય-એશિઆથી ઇરાન તરફ ગયા અને ઉંચ હિંદુઓના વડવાઓ પંજાબમાં રહી, હિંદના તે વેળાના ખરા રહેનારા અનાર્યોને હરાવી હિંદમાં સ્થાપિત થયા. અસલ હિંદના વતની તો અનાર્યોજી હતા.

પ્રશ્ન ૮ માનો જવાબ:—ઉપર કહ્યું તેમ અસલ હિંદમાં તો અસલ અનાર્યો વસતા હતા, કે જેમની ઓલાદમાંથી આજે આપણા દેશમાં વસતા બીલ, ચોધરા, ગોંડ, ટોડા વગેરે વણુના લોકો છે. આર્યોનો ટોળો બહુ મોટો હતો. તે લોકો પ્રથમ તો આર્કટિક લાગોમાંથી મધ્ય-એશિઆમાં રહી ત્યાંથી સમય જતાં પેરિયેર થઈ ગયા. તેઓ સુધરેલી પ્રજા ગણાવા લાગી, અને આજે આપણા વડવાઓ, ઉંચ હિંદુઓના વડવાઓ અને યુરોપની બીજી ઉંચ પ્રજાના વડવાઓ તેઓને આપણે anthropologically આર્યન વડવાઓ તરીકે ગણે છીએ.

લા. સેવક,

જાલ પેરતનજી ખરડી.

એક ઉધરતા ધર્મઅભ્યાસી આશ્રવન એવંદ માણેક ખુરશીદ પંથકીના વિચારો.

ધન મેનશન, દાદર,
મુમ્બઇ.

મહેરબાન માનવંત શેઠ સાહેબો,

દરેક દેશની પુરાણી પ્રજાઓની તવારીખ પુરેપુરી અને સંગીન લખાયલી મળી નથી, કારણ કે તેને લગતી સમગ્ર વિગતોની માહિતી તવારીખ લખનારાઓને સંપૂર્ણ હાસલમાં મળી નથી, અને જે ભાંગી તૂટી વિગતો મળી છે તેને આધારે તવારીખ લખનારાઓએ કેટલીક ખામતોમાં પોતાની તકશક્તિનો મોટે ભાગે ઉપયોગ કરીને વિગતો જણાવી છે, એટલે એ તો સંભવિત છે, કે તેમાં કેટલીક વિગતો સત્યથી વેગળા હોવીજ જોઇએ.

ખીનું એ કે તવારીખ લખનારાઓ ઘણી વખતે લાગણીથી દોરવાઇ જઇને કેટલીક સત્ય ખીનાઓને પણ ઉલટાવી નાખી ખોટી ઠેરવે છે. એ દોષ તેમને શીરે રહે છે. ત્યારે તવારીખમાં સત્ય ખીનાઓ કેટલી હદે આવે છે, તે તો અભ્યાસી વગેરે તેનું તોલ કરે છે. તમારી નિશાળના શિક્ષકે ઇરાનની ઇતિહાસિક ખામતની જે ચર્ચા વિદ્યાર્થીઓ આગળ કરી છે, અને તેમ કરતાં જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે એ જુલભર્યા છે. જે આ શિક્ષક તવારીખ લખનારાઓની મુશ્કેલી થું છે તે વિચારતે તથા ઇરાનની તવારીખનો ખરાબર અભ્યાસ કીધો હોતે, તો ખાતરીથી કહું છું કે આવા અપમાનકારક શબ્દો ઉચ્ચારતે નહિ. આ શિક્ષકની પારસીઓ માટેની માન્યતા તદ્દન ખોટી છે એટલુંજ નહિ, પણ ખરી તવારીખ ઉલટાવી નાખવા ખરાબર છે, એમ અમારા નીચલા જવાબોથી સ્પષ્ટ પુરવાર થશે. તવારીખની ખરી માહિતી મેળવવી કેટલી મુશ્કેલ છે, તે તો તવારીખના અભ્યાસીઓજ જાણે છે, અને કદર કરે છે. પારસી તવારીખ માટે જાણીતા અભ્યાસી શેઠ શાપુરશાહ હોરમસજી હોડીવાલા, એમ. એ. લખે છે, કે

“The early history of our people in this country is a veritable *terra incognita*—a dark continent of which little or nothing is known, and of which there is neither map nor chart.”

શેઠ હોડીવાલાનું કહેવું તદ્દન વાજબી છે. કારણ કે યજ્ઞદેગદની પડતી પછી પારસીઓ ૧૦૦ વરસ ક્રેલીસ્તાનમાં અને ૧૫ વરસ હોરમઝ અંદરે રહી ઇ. સ. ૭૬૬ ના સાલમાં ઇરાનનો કિનારો છોડી હિંદ આવ્યા. અને આ જૂમી પરખી કરીઠામ થતાં ઘણાં ભાંગે સમય નિકળી ગયો, એટલે સ્વભાવિક રીતે તેમના

મગજમાંથી આ કૃષ્ણ કિસ્સાની ખરી બાજતો નિકળી જવા પામી; કારણ કે હિંદ આવ્યા પછી લગભગ ૮૦૩ વરસના લાંબા ગાળા પછી ઇ. સ. ૧૫૮૯ ના સાલમાં નવસારીના એક મોઝેદગદા ‘અહમન ક્રેકાબાદે’ પારસીઓની ઇરાનથી હિંદની આમદ વિષે એતબાજીમાં એક કિસ્સો લખ્યો, કે જેને “કિસ્સે સંજન” નામ મળ્યું, અને આજ એકલો કિસ્સો તવારીખની બીનાઓ પુરી પાડે છે; તેની આગળ એક પણ તવારીખ લખાયેલી જણાઇ નથી કે મળી નથી. ત્યારે આ કિસ્સાને આધારે તથા બીજા તવારીખનવેશોના વિચારની મદદ લઇને પ્રશ્નોના પ્રતિ ઉત્તર લખીશું.

સવાલ ૧ લાનો જવાબ :—સાસાની જમાનાના ઇરાની જરથોસ્તીઓને પોતાના પ્યારા અને પાક ધર્મ માટે અતિ ઘણી ધગશ અને માનની લાગણી હતી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ધર્મના પાક ફરમાનોનું પાલન થએલું જેવાને પોતાથી બનતું કરતા. ઇરાની જરથોસ્તી પ્રજાની તેમજ નામવર શહેનશાહોની પાક ધર્મ તરફ કેટલી બધી જાનફેશાની હતી, તે શહેનશાહત દરમિયાન બનેલા માની અને મજદક જેવા ઉમરી નિકળેલા ટાંગી ધુતારાઓના શાહ નોશેરવાન આદેશ અને તેના ધુરંધર આબેદ દસ્તુર સાહેબોના હાથે કેવો કૃષ્ણજનક ફેજ થયો, તે તવારીખમાં નોંધાયેલી સત્ય બીનાઓ જગત જાણે છે. તેવીજ ધર્મ તરફની દાઝ અને ધગશ યજ્ઞદેગદ શહેરીયારના જમાના સુધી ઇરાનીઓમાં જાણેજ હતી, તે એટલા ઉપરથી પુરવાર થાય છે, કે કેદેસ્યા અને નેહાવંદના છેલ્લા ખૂનખાર જંગો દરમિયાન સંખ્યાબંધ ઇરાની વીરજાઓએ ધર્મનાં રક્ષણ અર્થે પોતાના પ્યારા જનો સદેક કીધા હતા, અને બીજા જરથોસ્તીઓ જ્યારે તેમની ઉપર ઝનુની અને જંગલી આરબોએ વટલાવવાનો ભુદમાટ કરવા માંડ્યો, ત્યારે દીનની સાચવણી અર્થે પોતાની માલમતા છોડીને કાહિસ્તાન, ત્યાંથી હોરમઝ બંદરે, અને છેવટે ઇ. સ. ૭૬૬ માં હોરમઝ બંદરેથી વહાણમાં બેસી દરિયા માર્ગે હિંદની જૂમી તરફ પોતાનાં વહાણો હંકાર્યાં. એ બાબે રચિયાનો એક જાણીતા તવારીખનો વિદ્વાન અભ્યાસી કે. ઇનોસ્ટ્રાન્ટસેવ (K. Inostrantsev) ‘કિસ્સે-સંજન’ના આધારે લખે છે, કે

“We know, that the Indian Parsis are of the type of a definitely pronounced religious and commercial community, consisting of a relatively small number of members, but with clearly defined and carefully preserved ethnical and cultural peculiarities. When the Qisse-i-Sanjān is narrating, that after the death of Yazdegerd those true to the faith of Zoroaster left their dwellings, we have to understand that those were the Persians devoted to the Parsi religion

and to the Sassanian dynasty, who fled to the remotest and most inaccessible localities of Iran in order to preserve their religious and cultural independence during the devastation of their country."

સવાક્ષ ૨ જાનો જવાબ :—આ શિક્ષકે મોટી ભુલ કરી છે કે ધરાનથી ફક્ત ૧૧૦૦૦ નરનારીઓ આવેલા અને એમ જણાવી મોટો અન્યાય કર્યો છે. ખુદ 'કિસ્સે-સંઘન'નો લખનાર કે કોઇથી બીજા લખનાર ધરાનથી આવેલા જરથોસ્તીઓની સંખ્યા આપતા નથી અને આપી શકાયથી નહિ, કારણ કે કઇ વેળા કેટલા માણસો ક્યાંથી અને ક્યાં આવી વસ્યા, તે એક્કસ વિગતવાર જણાવતું પણ નથી. બીજું આ કે, આવી અંધાધુંધીમાં કેટલાં માણસો આવ્યાં અને ગયાં, તેનો હિસાબ કે સુમાર કાઢવા કોઇથી દરકાર કરે નહિ અને તે થઇ શકેથી નહિ. ત્રીજું આ કે, ધરાનથી જરથોસ્તીઓ આવ્યા તે ફક્ત એકજ કાફલામાં અને એક્કી વેળા આવે એવું ખતેથી નહિ. જે જે માણસો આગેવાન હતા અને જેમને ખાસ પહેલી ટકે ધરાનનો કિનારો છોડવો હતો તેવા માણસો તેમના કુટુંબ કમીલા સાથે નિકળી પડે એ સંભવિત છે; ત્યાર પછી અનેક કાફલાઓએ નાની મા મોટી સંખ્યામાં જુદે જુદે વખતે અને જુદાં જુદાં સ્થળોએથી હિંદ તરફ ચાલુ મૂક્યું હશે એમ માનવાને ખતી આવે છે. એટલાં ઉપરથી જણાશે, કે હિંદમાં ધરાનથી અમુકજ નરનારીઓ આવ્યાં, એમ કહેવું અને લખવું તદ્દન ગેરવાજબી અને નહિ માનવા જેવું છે.

સવાક્ષ ૩ જાનો જવાબ :—દલીલને ખાતર એક રીતે એમ કહી શકાય, કે ધરાનથી ૮૦૦ મરદો તથા ૩૦૦ સ્ત્રીઓ આવ્યાં હતાં, પરંતુ તેથી એમ સમજવું કે તે સવળાં કુમારાં હતાં, અને હિંદ આવ્યા પછી લગ્ન કર્યાં, એ એક પ્રકારનું નહિ માની શકાય એવું વિવેચન છે. જે જે કાફલાઓ ધરાનથી હિંદ આવ્યા તેમાં કેટલાંક બાળ-અર્ધવાળાં, કેટલાંક કુમારાં તથા કેટલાંક વૃદ્ધ પણ હોવાંજ જોગ્યે. 'કિસ્સે-સંઘન'ના આધારે ઉપલોજ રશિયન વિદ્વાન જણાવે છે, કે

"Owing to oppressions from non-Zoroastrians, they got with women and children on ships and having crossed the sea they landed in Div."

સવાક્ષ ૪ થાનો જવાબ :—આપણે ફક્ત વાદવિવાદ માટે એમ માની લખ્યું, કે ધરાનથી આવેલા નરનારીઓની સંખ્યા ૧૧૦૦૦ હતી, તેમાં ૮૦૦ નર અને ૩૦૦ નારીઓ હતી, તેમણે આપસઆપસમાં લગ્ન કર્યા બાદ આ શિક્ષકના કહેવા મુજબ બાકી રહેલા ૫૦૦) નરોએ તે વેળાની પરખત જે બીજાડીઓ હતી તેમની

સાથે લગ્ન કરીશ. ધરાનથી જ્યારે શરૂઆતમાં પારસીઓ હિંદ આવી વસ્યા તેનું કારણ આપણે ઉપર જોયું તેમ ધર્મની જાળવણીને માટેજ આવ્યા હતા. તે વેળાના જરથોસ્તીઓમાં ધર્મની દાઝ અને ધર્મના ફરમાનના પાલણની કાળજી અતિ ધણી તિવ્ર હતી તે જ્ઞાનમાં લેતાં એમ કહી શકાય, કે તે વેળાના પારસીઓ હિંદની બીજાં ખાવડીઓ સાથે લગ્ન કરવામાં એક મોટું પાપ સમજે, કારણકે ધર્મનાં ફરમાન અનુસાર કોઇપણ પારસીથી પરગત સાથે લગ્ન કરી શકાય નહિ, પરંતુ જો તે પારસીઓએ લગ્ન કરીશ હોય, તો બધાજ તેમ કરી શકે નહિ. તેમાંના ધણીજ થોડાઓ એક અપવાદ તરીકે કદાચ તેવે માર્ગે ગયા હોય, કારણકે એક પ્રજા એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં જાય ત્યાં જરૂરજ આવા પ્રકારનો સંબંધ કંઈક અંશે થાય એટલુંજ નહિ, પણ ધર્મના રીતરિવાજો પણ અદલાબદલી કરે. તવારીખ-નવેશોએ એટલું જણાવ્યું છે, કે જ્યારે આય' પ્રજા છુટી પડી ત્યારે તેનો એક ભાગ ધરાનમાં અને બીજો હિંદમાં આવી વસ્યો. જે ભાગ હિંદમાં આવી વસ્યો (જે હાલના હિંદુઓ છે) તેઓએ તે વેળાની અન-આય' પ્રજા સાથે આપસ-આપસમાં લગ્ન કરીશ એટલુંજ નહિ, પણ અન-આય' પ્રજાના ધર્મની કેટલીક માન્યતાઓ તથા દેવતાઓને પોતાના ધર્મમાં આમેજ કરીશ, એ બીના તવારીખમાં લખાયેલી અને સિદ્ધ થયેલી બાબત છે. એક બીજું જાણવાજોગ આ છે, કે ધરાનનો હિંદ સાથેનો સંબંધ અતિ પુરાણો છે. એક શાહ જમશેદના વખતથી ધરાનીઓ વેપાર અથે' યા રાજદ્વારી બાબત અથે' હિંદ સાથે સંબંધ ધરાવતા હતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ કેટલાંક કુટુંબો પણ હિંદમાં ધણી કાળથી વસતાં હતાં, તો બનવાજોગ છે, કે જ્યારે શાહ ચઝદેગદ' શહેરીવારની હાર પછી ધરાનીઓ હિંદ આવી વસ્યા, તે વેળા જ્યારે તેમને લગ્ન કરવા માટે સ્ત્રી યા પુરૂષની જરૂર પડી હોય, તો તેમની આગમચ આવી વસેલાં ધરાની કુટુંબોમાંથી તેઓ સ્ત્રી યા પુરૂષ મેળવી શક્યાં હોય.

સવાલ ૫ માનો જવાબ:—શાહનામાં ઉપરથી જણાય છે, કે કોઇ અસલી ધરાની શહેનશાહો પરકોમની ખાવડીઓ સાથે લગ્ન કરતા હતા; પરંતુ પ્રજાનો સામાન્ય ભાગ કે જે ધર્મ માટે અતિ માન અને દાઝ ધરાવતો હતો, તે જ્યારે ધરાન છોડી હિંદ આવી વસ્યો તે વેળા તેમનામાં જુદીન લગ્નનો રિવાજ હોય, એમ માનવાને કાંઈપણ કારણ મળી શકતાં નથી. વખતના વહેવા સાથે જ્યારે તેઓ એકબીજાના ધણી પરિચયમાં આવ્યા હોય, ત્યારથીજ આ રિવાજની શરૂઆત થઇ હોય એમ જણાય છે.

સવાલ ૬ થાનો જવાબ:—દેશદેશની આબોહવા પ્રમાણે વિદ્વાનોએ પ્રજાના અમુક વિભાગો પાડ્યા છે, જેવાકે—White race, yellow race, black race

વગેરે, આય' પ્રજા (કે જેમાં પારસી હિંદુ, ગ્રીક, સ્લાવિક, જરથોસ્ત્રીય વગેરે સમાય છે) વહાણે રેસમાં આવે છે. એક માણસનાં શરીરની ચામડીનો રંગરૂપ તે દેશની આબોહવા તથા ઋતુ પર ધણો મોટો આધાર રાખે છે. એવું કાંઈપણ નથી, કે મોરી ચામડીવાળો કાળી ચામડીવાળી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે, તો તેનું ફરજદ જન્મે તે કાળું થા જોઈજ હોવું જોઈએ. આપણી આય' પ્રજામાં કેટલો બધો તફાવત છે. યુરોપમાં વસ્તી બધી આય' પ્રજામાંના કેટલાક કાળા કોઝસા જેવા, કેટલાક તાંબાના રંગવાળા, બ્યારે કેટલાક દૂધ જેવી સફેદ ચામડીનાં હોય છે. એ બધું ઋતુને આભારી છે.

સવાલ ૭ માનો જવાબ:—હિંદમાં જરથોસ્ત્રીઓ આવ્યા તે આગમ્ય આય'ન પ્રજાનો એક ભાગ (જેઓ હાલે હિંદુ કહેવાય છે) આવી વસ્યો હતો. તેમની આગમ્ય હિંદ દેશ જુદી જુદી અન-આય' પ્રજા જેવી કે-સિથ્યન, દ્રાવિડ્યન, કેલેરિયન વગેરેથી વસાયો હતો. હિંદની તવારીખમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે, કે આય' પ્રજાએ હિંદમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ત્યાંની અન-આય' પ્રજા સાથે આપસઆપસમાં લગ્નનો સંજઘ કીધો એટલુંજ નહિ, પરંતુ ધર્મના રીતરિવાજો તથા દેવતાઓની પણ આપ લે કીધી; એટલે તદન ચોકખી આય' પ્રજા રહી શકે એ બનવાજોગ નથી. પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેમના બ્રાહ્મણો પણ આપણા જરથોસ્ત્રી મોએદો માફક ધર્મ અને તેના કાનુનોના પાલણમાં ચુસ્ત હતા, અને તે કારણસર બ્રાહ્મણોએ અન-આય' પ્રજા સાથે લગ્ન નહિ કીધાં હોય એ બનવાજોગ છે, અને તેટલો તેમનોજ ભાગ ચોકખો રહી શકે.

સવાલ ૮ માનો જવાબ:—હાલમાં આય' અને અન-આય' કોણને કહેવા એ બહુ મુશ્કેલ સવાલ છે, કારણ કે હિંદુ ધર્મ પાળતી પ્રજા હાલમાં હિંદમાં મોટી છે. તેના વિભાગો એટલા બધા છે, કે તે અમારા જેવા એક વિદ્યાર્થીની જાણમાંથી નહિ હોય. આવા બિંદુ સવાલોનું ઉકેલ હિંદુ વિદ્વાનજ કરી શકે; એટલે આ બાબત માટે ચુપકીદી વધારે સારી છે.

લા. સેવક,

માણુક ખુરશેદ પંથકી.

અંગ્રજી હતા નહિ. વળી જેમ દરિયા માંજે યુજરાતના કાંઠા ઉપર પારસીઓએ વસવાટ કર્યો હતો, તેમ કેટલાક તાપકાઓ જમીન માંજે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં આવી વસેલા હતા, અને તેઓની તે વસતી ઇ. સ. ની ૧૫ મી સદી સુધી ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જુદે જુદે સ્થળે ચાલુ રહી હતી, એમ અનેક તવારીખી સહાદતોથી જાણી શકાય છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાન સાથે પારસીઓનો સંબંધ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૧૦) માં હખામની શહેનશાહ દારામસ હિસ્તારિપસએ પંજબનો પ્રદેશ છૂટી લીધો ત્યારથી શરૂ થાય છે; હખામની શહેનશાહત જે ૩૦) મુલકોની ખની હતી તેઓનાં નામો નહે-ફસ્તમના પહાડ ઉપરના ખીલારોડી લેખોમાં મળે છે, તેમાં હિંદુનું નામ પણ આવે છે. પંજબમાં દારામસ તરફથી નેમાયલે પારસી હાકેમ રાજ્ય કરતો હતો, અને તે કારણે પારસીઓની સારી સંખ્યા ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં અહીં હજાર વરસ ઉપર પણ હોવી જોઈએ, એમ સહેલાઈથી કહી શકાય. હખામની પછીનાં ઇરાન ઉપરના ઇરાની પાથ્યન અમલ દરમિયાન પણ પાથ્યન શહેનશાહ મહેરદાદ ૧ લા એ (ઇ. સ. પૂર્વે ૧૭૧ થી ૧૩૮) જેલમ નદિ સુધીનો મુલક તાબે કરી પાથ્યન શહેનશાહત સાથે જોડ્યો હતો એ તવારીખી સરચામ છે. પાથ્યન પછી ઇરાન ઉપર રાજ્ય કરી ગએલા સાસાની પારસી પાદશાહોના અમલ દરમિયાન પણ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં મોટા ભાગ ઉપર પારસીઓની સર્વોપરિ સત્તા હતી. સાસાની પાદશાહોના મળી આવેલા સિકકાઓમાં હોરમઝ ૧ લાના સિકકા ઉપરના લેખ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે તે પોતાને ‘શહેનશાહ-ઇ-ઇરાન વ યન-ઇરાન વ જુઓગ’ શાહ-ઇ-કુશાન’ તરીકે ઓળખાવે છે. એજ શહેનશાહના સિકકાની પાછલી બાજુએ એક આકૃતિ છે, જેની નીચે “શાહ-ઇ-હિંદ” એવો લેખ છે. આ ઉપરથી સલામતી સાથે પુરવાર કરી શકાય છે, કે સિંધ, રજપુતાના અને પંજબના જે મુલકો કુશાન નામના હિંદી રાજ્યઅમલ હેઠળ હતા, અને તેઓ ઉપર ઇરાનના પારસી શાહોની સર્વોપરિ સત્તા હતી. સાસાની શહેનશાહતની આરબોને હાથે પડતી આવી ત્યાંસુધી ઇરાન ઉત્તર હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગ ઉપર સર્વોપરિ સત્તા ભોગવતું હતું, અને તેથી પારસીઓ ઉત્તર હિંદુસ્તાન સાથે ધણા ધાડા સંબંધમાં ચાલુ રહેતા હતા. છેલા સાસાની શહેનશાહ યજ્ઞદેગદની હાર પછી પારસીઓ આરબ જુલમથી નાસભાગમાં પડ્યા તે વેળા સ્વાભાવિક રીતેજ તેઓમાંના કેટલાકો જમીન માંજે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા હતા. આ રીતે સારે પારસીઓ જેમ દરિયા માંજે હિંદુસ્તાનમાં આવી યુજરાતમાં ઠરીહામ થયા, તેમ જમીન માંજે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં આવી ઠરીહામ થયા હતા, એ બીના બૂલવી જોઈતી નથી. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પારસીઓનો વસવાટ હતો તેવા ધણાએક દાખલાઓની નોંધ તવારીખમાં મળે છે, પણ અને એકજ દાખલો આપી, એ બીનાથી સરચામ